

DOWN TO earth

milieu | mensen | meningen

 milieudefensie
anders kijken, anders kiezen

Uitgave vereniging Milieudefensie
Friends of the Earth Nederland
jaargang 8 | februari 2017

39

ISLA BONITA

Curaçao zucht onder de rook
van de Isla raffinaderij

AMELISWEERD

Strijden tegen de A27
toen en nu

#ALLEGROENЕКIEZERS

Down to Earth zoekt kiezers
op elke groene partij

Mannenmaskers

Vrouwen protesteren in Dhaka, Bangladesh, tijdens de G8 top in 2008. Het weer verandert; steeds vaker wordt het land getroffen door stormen en overstromingen. Getooid met maskers van de wereldleiders aan de onderhandelingstafel – op één na allemaal mannen – eisen de vrouwen bescherming tegen klimaatverandering. Van de rijke landen, omdat die daar het meest aan bijdragen. Terwijl de armsten van de wereld het hardst getroffen worden, en dan vooral de vrouwen. Klimaat is daarom ook een vrouwenonderwerp.

Tekst Annemarie Opmeer Beeld Caroline Gluck / Oxfam

1. Rinske Bijl, *De Activist*. 2. Vincent Bijlo, *column*. 3. Michiel Bussink, *column Recept*. 4. Carolien Ceton, *redacteur*. 5. Kris de Decker, *column Lowtech*. 6. Robert Elsing, *fotograaf*. 7. Merel van Goor den Held, *consument*. 8. Wendy Koops, *Media*. 9. Evelien Matthijssen, *column Green Evelien*. 10. Annemarie Opmeer, *hoofdredacteur*. 11. Marjan Peters, *art-direction en vormgeving*. 12. Bas van der Schot, *cartoon*. 13. Thomas van Slobbe, *recensie*. 14. Liesbeth Sluiter, *freelancer*. 15. Karin Spink, *redactie*. 16. Myrthe Verweij, *freelancer, kort*. 17. Dinand van der Wal, *fotograaf*. 18. Han van de Wiel, *freelancer*.

“Quoting is de enige oplossing” 8

Milieugebruiksruimte is meetbaar en daarom kun je voetafdruk-rechtvaardigheid afdwingen bij de rechter, zegt Jan Juffermans. “Quoteren doe je alleen in noodsituaties, maar dat is het nu.”

18

Op zoek naar #allegroenekiezers

Kun je bij elke partij stemmers vinden die om natuur of milieu geven? *Down to Earth* is op zoek gegaan naar groene kiezers van alle soorten en maten.

28

Raadselen uit zee

Stichting De Noordzee vraagt mensen te helpen bij het identificeren van UBO's: Unidentified Beached Objects. Dat klinkt vooral als een leuke manier om mensen bewust te maken, maar is onderdeel van een serieuze zoektocht naar de herkomst van afval in zee.

32

Hartzeer over Amelisweerd

Het verzet tegen de aanleg van de A27, dwars door de groene oase Amelisweerd, was zo groot dat het een symbool werd van de milieu-beweging. Toch kwam de weg er. Nu hij verbreed dreigt te worden, laait het verzet weer op. Maar anders dan voorheen. “Iets fysiek tegenhouden, daar geloof ik niet meer in.”

14

Affakkelen op de antillen

Al decennia lijdt de bevolking van Curaçao onder de smerige uitstoot van raffinaderij de Isla. Bestuurders willen of kunnen niet hand-haven, Nederland trekt de handen ervanaf en de exploitant komt overal mee weg. Advocate Sandra in 't Veld: “Curaçao laat zich in een hoekje zetten.”

21

De Activist - Aardappels Anders

In onze onopvallende aardappel kan een betere wereld ver-scholen liggen. Deze keer in *De Activist*: drie portretten van mensen die geweldige dingen doen met aardappels. Zoals Henk Scheele, aardappelteler die op zijn boerderij in 's-Gravendeel van eigen aardappelen Hoekse Chips bakt, een van de duurzaamste chipsmerken. Of boer Marc van

Rijsselberghe, die met zoutresistente aardappelgewassen de wereld wil voorbereiden op de effecten van klimaat-verandering. En dan is er nog Mark Geerts, CEO van Paper-foam, die minder plastic in de wereld wil en daarvoor afbreek-baar verpakkingsmateriaal ontwikkelde, gemaakt van aardappelzetmeel.

Tekst Rinske Bijl Beeld Robert Elsing

22

Blikjes Schipholganzenrillette, tégen de versrevolutie

Eten uit blik is eigenlijk veel duurzamer dan vers, ontdekten de mensen achter het project De Tostifabriek. En het hoeft helemaal niet zout, vet en vies te zijn. Ze kochten een oude kanonnen-loods in Zaandam en begonnen er een conservenfabriek, waar ze reststromen en bio-logische ingrediënten omtoveren tot echt eten. In blik.

en verder

- 02 Inzoomen
- 06 Brieven
- 06 Schot
- 07 Onder Vuur: ING over de Dakota Access Pipeline
- 09 Commentaar: *Make the Netherlands green again*
- 10 Kort
- 12 Van het web: Stadslandbouw voor werkgelegenheid
- 13 Vincent Bijlo
- 37 Lowtech: Typemachines
- 38 Recensie: *De H is van Havik*
- 39 Media: *De Stille Beving*
- 40 Consument
- 41 GreenEvelien: Tandpasta
- 42 Recept: Salieappeltjes tegen Trump
- 45 Oproepen en agenda
- 46 Uitzoomen

Wil je iets kwijt? Schroom niet en schrijf ons. We houden ons het recht voor brieven te selecteren of in te korten. Reageren kan via e-mail: redactie@downtoearthmagazine.nl of per post: postbus 19199, 1000 GD Amsterdam.

Dank

Ik leerde jullie kennen tijdens de oktoberbetoging tegen Ceta in Amsterdam. Enkele dagen terug ontving ik voor het eerst jullie blad in de bus. Vandaag heb ik het in één keer uitgelezen. Heel goed. Veel informatie en interessante up-to-date artikelen. Bij deze wil ik jullie bedanken voor alle inspanningen die jullie doen. Nog heel veel succes in 2017 (en alle daaropvolgende jaren). **Chris Van Assche**

Alcohol

Alcoholmisbruik in het algemeen en alcoholdoden in het bijzonder zijn te ernstig om flauwe grapjes over te maken. In zijn column in *Down to Earth* 38 van december 2016 zegt Vincent Bijlo “En elke seconde sterven er 140 mensen aan de gevolgen van alcoholmisbruik. Die verhalen zou u eens moeten delen. Daag!”. 140 mensen per seconde is 4,3

miljard per jaar, dus klinkklare onzin. Volgens de World Health Organisation is het geschatte aantal alcoholdoden wereldwijd 3,3 miljoen per jaar (2012) waarvan ongeveer 10 procent verkeersdoden. Overigens gaat mijn voorkeur uit naar een single malt van een jaar of twaalf. **Harm J. Schoonhoven**

Redactie: Wat u zegt over het cijfer, klopt. Dit komt zelfs neer op 4,4 miljard mensen per jaar. Ook de NRC-factchecker rekende ons na. “Dat lijkt me wat veel”, antwoordt Bijlo zelf per e-mail aan NRC. Die krabt zich achter de oren: “Eerst even zelf extrapoleren was handig geweest. Dan was meteen helder dat het cijfer onmogelijk hoog is.” Conclusie: het cijfer is een dicht-terlijke overdrijving; overdreven onwaar dus.

Regenwater

Mijn broek zakte af bij het lezen van Green Evelien over regenwater in *Down to Earth* 37. Ik heb 22 jaar geleden zelf mijn huis ontworpen en gebouwd, met daarin een tweede leidingnet met regenwater voor de wasmachine, de toiletten en gebruik in de tuin. Onze hydrofoor pomp hoor je wel als je op dat moment in de bijkeuken bent, maar meestal ben je daar niet en het duurt toch maar 1 minuut. Nu heeft die Green Evelien dus ook een hydrofoor, maar die gebruikt ze niet wegens de herrie en het stroomverbruik. Zij gaat in plaats daarvan slepen met zware jerricans regenwater. Als klapstuk vult ze de wasmachine met een giet-er. Dit soort doorgeslagen amateurisme hoort thuis in het theater om te lachen. Het is om te huilen dat jullie een podium geven aan zoveel onnozelheid. En zonde van het imago van regenwater-hergebruik. Opvang van regenwater in een eigen tank heeft namelijk veel voordelen. Het belangrijkste is: je hoeft niets extra te doen in het dagelijks gebruik. Zeker niet met jerrycans water zeulen of rare toiletten installeren. Dit is techniek die moeiteloos door iedereen kan worden ingezet zonder dat je terugkeert naar de oertijd. **Cas Tuyn**

GreenEvelien: “Als je meer lichamelijke inspanning in je dagelijks leven toepast, bespaar je je sportschool-abonnement, extra elektriciteitskosten én het milieu, win-win-win dus!”

Melkveehouderij

Wat jullie schrijven over de melkveehouderij is gotendeels onzin. Volgens mij probeert jullie organisatie, samen met Wakker Dier, de rundveehouderij in Nederland te dwarsbomen. De melkkoeien gebruiken naar verhouding heel weinig sojaschroot. Soja wordt verbouwd voor de margarine-industrie, dus voor menselijke consumptie, en het afvalprodukt is grondstof voor mengvoer. **Andre Tiggevelo**

Onder Vuur

Elk nummer spreken wij een organisatie die bekritiseerd is op hun groene gehalte. Wat is de andere kant van het verhaal?

#NODAPL versus ING

ING Bank krijgt kritiek op hun financiële betrokkenheid bij de omstreden Dakota Access Pipeline, een oliepijpleiding die dwars door de watervoorziening van een Sioux-stam moet gaan lopen. Tegen het vreedzame protest werd bovendien veel geweld gebruikt. In Nederland hield men demonstraties om de bank te bewegen de banden met het project te verbreken. Even leek de pijpleiding van de baan, maar na zijn aantreden tekende president Trump toch voor de bouw. We spreken met Carolien van der Giessen, persvoorlichter sustainability van ING.

Hoe is het om deze kritiek te krijgen?

We begrijpen de zorg en wij delen die ook. We hebben ons zelf opengesteld voor gesprekken met alle stakeholders, ook al kunnen we misschien niet altijd het antwoord geven dat mensen wensen.

Wat kunnen jullie bijvoorbeeld niet toezeggen?

Veel mensen zeggen: waarom trekken jullie je niet terug, net als andere banken deden? Maar er is een verschil tussen beleggen en een lening verstrekken. Wij waren op beide manieren bij het project betrokken. Andere banken hebben hun aandelen bij de moedermaatschappijen verkocht en dat hebben wij ook gedaan. Daar hebben we geen grote ruchtbaarheid aan gegeven omdat we niet de suggestie wilden wekken dat wij uit het project zijn gestapt. Net als de andere banken die hun aandelen verkochten hebben, hebben wij namelijk ook een contract voor het verstrekken van een lening.

Kun je daar niet vanaf?

De helft van het bedrag is al verstrekt en de andere helft wordt onder voorwaarden verstrekt. We zijn dat juridisch verplicht als aan alle overeengekomen criteria is voldaan: alle vergunningen moeten verstrekt zijn. Op het moment dat we hierin stapten leken alle procedures en vergunningen in orde. Later bleek echter dat de Standing Rock Sioux-stam het oneens was met de processen. ING heeft publiekelijk haar bezorgdheid geuit. Maar als de vergunningen nu toch rondkomen, dan kunnen wij niet anders. Zouden wij dat niet doen, dan is de kans groot dat we voor de Amerikaanse rechtbank worden gedaagd en zullen verliezen. Zo’n rechtszaak kan ook een signaal geven naar andere klanten, retail

of zakelijk, dat ING zich niet aan haar afspraken gebonden ziet. Zo’n route is niet effectief; je verliest de zaak, moet alsnog betalen en het project loopt gewoon door.

Wat kunnen jullie wel doen, naast de aandelenverkoop?

We hebben zelf een onafhankelijk onderzoek laten instellen. De vergunningsinstantie is niet verplicht de aanbevelingen hiervan over te nemen omdat ING geen formele partij is. Ook spreken we met diverse belanghebbenden, binnenkort met de hoofden van de Sioux stam. We hebben ons openlijk gedistantieerd van de opstelling van deze klant. Het klinkt voor buitenstaanders als het minste wat we kunnen doen, maar dit is een grote uitzondering. In principe doen we dit nooit. Meningsverschillen met klanten vecht je niet publiekelijk uit. Maar je verwacht ook dat een klant zich constructief opstelt. Dat is nu volstrekt niet het geval.

Zouden jullie het achteraf gezien anders gedaan hebben?

Met de kennis van vandaag hadden we dit project niet willen financieren. Toen wij het financieringsverzoek ontvingen, hebben we vastgesteld dat het project in lijn was met ons milieu- en sociale beleid. Maar een absolute waarborg is nooit te geven. Dan is belangrijk hoe je met een ontstane situatie omgaat. Daarom communiceren we open over onze genomen stappen.

“Ook voetafdrukrechtvaardig heid moeten we afdwingen voor de rechter”

Dat zegt Jan Juffermans.

Jan Juffermans was meer dan dertig jaar verbonden aan duurzaamheidscentrum De Kleine Aarde. Nu, na zijn pensionering, is hij nog altijd actief binnen het Platform duurzame en solidaire economie, de Werkgroep Voetafdruk Nederland en Transitie Bostel. Omdat de mondiale gebruiksruimte nu meetbaar is, ziet hij mogelijkheid om – in navolging van de Klimaatzaak van Urgenda en de rechtszaak voor gezonde lucht van Milieudefensie – ook voetafdrukrechtvaardigheid bij de rechter af te dwingen.

Wat hebben de voetafdruk en mensenrechten met elkaar te maken?
In de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens is vastgelegd dat we recht hebben op voedsel, op huisvesting, onderwijs: een heel pakket. Daarvoor hebben we allemaal een stukje Aarde nodig. Impliciet bestaat het recht op een eerlijke voetafdruk dus al: iedereen heeft recht op een stukje gebruiksruimte van de Aarde. Wat genoemd wordt: een eerlijk Aarde-aandeel. Bovendien mogen we niet ten koste van volgende generaties alles opmaken; ook dat hebben we in de VN met elkaar afgesproken.

In werkelijkheid is die verdeling hele-

maal niet eerlijk. Er is door westerse landen altijd maar gepakt en genomen. De Club van Rome waarschuwde in 1972 al voor de kloof tussen noord en zuid. In 1987 volgde het Brundlandt-rapport, waarin voor het eerst becijferd werd hoeveel te veel de rijke landen pakken. Toen kwam dat neer op een kwart van de wereldbevolking die 80 procent van de grondstoffen gebruikte. Inmiddels zijn die verhoudingen nog veel schever gegroeid.

Hoe scheef dan?
Inmiddels kunnen we dat veel preciezer berekenen dan in de jaren '80: met de voetafdruk. Dat is een eenheid waarmee je nauwkeurig kunt definiëren hoeveel ruimte iemand gebruikt, en op hoeveel gebruiksruimte hij eigenlijk recht zou hebben. Het eerlijk Aarde-aandeel bedraagt momenteel 1,7 hectare, maar een gemiddelde Nederlander bijvoorbeeld gebruikt wel 5,3 ha. We weten dus al heel lang hoe scheef de verhoudingen zijn, maar kunnen dat nu steeds preciezer berekenen. Het punt is: wat doen we ermee?”

De politiek faalt?
Politiek is er nog steeds geen ruimte voor vermindering en het eerlijke Aarde-aandeel-verhaal. Dat betekent voor het westen vooral dat we onze

voetafdruk moeten verkleinen, en daar brandt men zich liever niet aan. De Directeur-Generaal van het Ministerie van VROM zei destijds over het Brundlandt rapport: “Hier in Den Haag praten wij niet over verminderen. We gaan wel verduurzamen”. Dus kregen allerlei clubs van ‘verantwoorde’ palmolie, soya en aanverwanten de wind in de zeilen.

Wat is het alternatief?
We moeten het recht op een eerlijk Aarde-aandeel afdwingen voor de rechter. Ook daarbij komt de voetafdruk goed van pas. Als je iets nauwkeurig kunt berekenen, kun je het hardmaken. Dan sta je juridisch sterker. Kijk naar de Klimaatzaak van Urgenda of het fijnstofproces van Milieudefensie. Ik wil een derde proces starten; een proefproces over bijvoorbeeld palmolie, qua ruimtebeslag én de enorme schade die palmolieplantages veroorzaken in Indonesië. Maar het kan ook soja zijn, of de bloementeel. In Oost Afrika worden vele hectares schaarse landbouwgrond gebruikt en vergiftigd voor het verbouwen van onze bloemen. Zo’n voorbeeld wil ik gebruiken om het grote verhaal naar voren te brengen. Is het wel rechtmatig dat wij zoveel palmolie gebruiken ten koste van de biodiversiteit in Indonesië? Laat een rechter zich daar maar over uitspreken, dan kunnen we verder.

Je wilt ook naar de rechter omdat het de snelste manier is om de zaak aan te kaarten. Je handelt dus vooral uit pragmatische redenen?
Het is een laatste strohalm, een laatste poging om dit onrecht aan de orde te stellen. Ik zie nauwelijks verandering in

De voetafdruk van CO₂

Onze ecologische voetafdruk is de ruimte – weergegeven in hoeveelheid vierkante meters – die we per persoon innemen op Aarde, berekend op basis van onze levensstijl. De Aarde biedt alles wat we nodig hebben om in onze voedsel-, energie- en andere levensbehoeften te voorzien. Voor de productie en afvalverwerking hiervan is ruimte nodig. CO₂-uitstoot beslaat maar liefst de helft van onze mondiale voetafdruk.

het denken over arm en rijk. Prof. Jan Tinbergen berekende indertijd wat er nodig was om rijk en arm wereldwijd naar elkaar toe te laten groeien. Hij kwam uit op 2 procent van het BNP voor ontwikkelingshulp, over te dragen door rijk aan arm. Nederland was heel lang de enige die op 0,7 procent stond, de rest zat eronder. Totaal ontoereikend dus om dichterbij elkaar te komen. Er is zelfs al jaren sprake van ‘omgekeerde ontwikkelingshulp’: we halen juist heel veel geld uit die arme landen. Wat in de jaren '60 en '70 idealistisch werd nagestreefd, is geheel verloren gegaan.

En de zaak is nu nog urgenter. *Landgrabbing* vindt op grote schaal plaats. Er is steeds minder goede landbouwgrond; we komen land te kort voor bio-grondstoffen, voor de voedselvoorziening van een almaar groeiende wereldbevolking. De Aarde is te klein geworden. We moeten dus tot een scenario komen om binnen de steeds kleinere gebruiksruimte van de Aarde tot een eerlijke verdeling te komen. Zonder ernstige conflicten.

En hoe ziet die verdeling eruit?
Quotering is de meest eerlijke en effectieve manier om wat we nog over hebben te verdelen. Helaas is het in de politiek nog helemaal niet aan de orde.

Quoteren doen we alleen in tijden van nood, als er oorlog is, als mensen elkaar afmaken voor brood of een stuk vlees. In mijn visie is er al sprake van een noodsituatie, alleen ervaren wij het niet zo. Maar anderen wel!

Natuurlijk is quotering een noodmaatregel. Maar moeten we dan wachten tot vliegen, vlees eten en cetera zo onbetaalbaar zijn geworden, dat quotering democratisch gekozen zal worden? Dan is het te laat. Ghandi zei in 1943 al: de Aarde biedt genoeg voor ieders behoeften, maar niet genoeg voor ieders hebzucht. Inmiddels kunnen we dat in getallen uitdrukken; de hebzucht is meetbaar geworden. Nu is het tijd om die feiten te gaan gebruiken, en te kijken of een rechter daarmee uit de voeten kan.” □

Commentaar

Make the Netherlands green again

Mijn facebookfeed stroomt er vol mee en ook een normaal gesprek met, nou ja, wie dan ook, kan op dit moment niet meer zonder. De paniek die Donald Trump in zijn eerste weken als president veroorzaakt, is overweldigend. Vooral vrienden die in de Verenigde Staten wonen zijn ontdaan. Hoe moet het zijn om het vertrouwen in je rechtsstaat zo hard te moeten verliezen? De campagneslogan ‘Make America great again’ bleek een alternatieve waarheid.

Het verzet is hevig, inspirerend en verbindend op een manier die de urgentie laat zien. Wetenschap in het verdomhoekje? Dan stellen wetenschappers zich toch massaal politiek verkiesbaar. Een mediaverbod voor overheidsdiensten om feiten over klimaatverandering of vaccinaties te verhullen? Dan beginnen de nationale parken (!) toch alternatieve twitteraccounts – en de NASA, de Environmental Protection Agency, het Center for Disease Control. En dan waren er natuurlijk de vrouwenmarsen in Washington en over de hele wereld. Nee, dit zijn niet alleen democraten die slecht tegen hun verlies kunnen. Iedereen wordt geraakt. Een van de troostrijke plekken is de twitteraccount @Trump_regrets die retweet wanneer iemand spijt betuigt van diens stem op Trump. Dan zie je dat veel republikeinen dit helemaal niet wilden. Dat ze zich zorgen maken over gezondheid, burgerrechten en, ja, over het milieu. Ze willen niet dat hun nationale parken verkocht worden. Ze willen niet af van de EPA, en ze willen ook geen Dakota Access pijpleiding door het reservaat van de Standing Rock Sioux. Massaal zoeken ze nu manieren om hier wat aan te doen.

Onze verkiezingen komen er nog aan en ook hier leeft de vrees voor een regering die het leven minder groen gaat maken. Maar dat betekent voor iedereen wat anders: ben je bang voor het uitkleden van het openbaar vervoer, het bouwen van windmolens, kolencentrales? Ben je bang voor als ‘duurzame groei’ verpakt neoliberaal beleid, klimaatontkenners, het de nek omdraaien van kleine boeren? Groene kiezers, zo blijkt in ons artikel over de verkiezingen, stemmen op een grote diversiteit aan partijen. Maar groen beleid, laten we eerlijk wezen, is het eerste dat sneuvelt zodra men gaat regeren. Wat doen we dan? De VS laten zien dat je je als kiezer daar niet bij neer hoeft te leggen. Na de verkiezingen begint het pas. Wat je ook stemt: laat jouw partij niet onder diens groene beloften uitkomen. *Make the Netherlands green again.*
Annemarie Opmeer, hoofdredacteur

LATIJSN AMERIKA

Milieu-activisten vermoord in Mexico, Guatemala

In januari werd de 72-jarige Sebastian Alonso doodgeschoten door paramilitairen. Hij nam deel aan een vreedzame demonstratie tegen de Pojom I waterkrachtcentrale in Guatemala. Volgens de politie hadden criminele groepen zich onder de demonstranten gevoegd om vervolgens zware machines van het waterkrachtbedrijf in brand te steken. Enkele dagen eerder werd ook al een Mexicaanse milieu-activist vermoord. Isidro Lopez, die in 2005 de Goldman ‘Nobelprijs’ voor milieuvrijheid ontving, werd gevonden bij het huis van een familielid. Lopez (50) streed tegen ontbossing in zijn land. Hem trof hetzelfde lot als zijn vader, die twintig

jaar geleden voor zijn ogen werd doodgeschoten. “Lopez bracht de prachtige, ecologisch cruciale oerbossen van de Sierra Madre onder de aandacht van de wereld”, schrijft de Goldman Prize organisatie in een rouwbericht. In Nederland zijn IUCN en Milieudefensie samen met Friends of the Earth International en Global Witness een campagne gestart om bedreigde milieu-activisten te steunen. Op de website **www.beschermdeenatuur-beschermder.nl** staat een aan het parlement gericht petitie en wordt geld ingezameld voor een noodfonds.

VERENIGDE STATEN

Verzet tegen Trump

De omstreden Keystone XL en Dakota Access oliepijpen worden gewoon aangelegd, als het aan president Trump ligt. Van de website van het Witte Huis is bijna alles over ‘klimaatverandering’ verwijderd. En kort na zijn inauguratie legde president Trump onder andere Milieuagentschap EPA en de National Park Service een communicatieverbod op. “Je kunt ons officiële twitterkanaal afpakken, maar nooit onze vrije tijd!”, reageerden de twitteraars die ‘alternatieve’ twitteraccounts zijn begonnen voor de gecensureerde overheidsdiensten. Daar twitteren ze over klimaatverandering en andere onderwerpen die Trump liever uitwist. Een demonstratie van wetenschappers is in voorbereiding. Op zaterdag 29 april demonstreert progressief Amerika in Washington DC tegen Trumps beleid en voor een fossielvrije toekomst, tijdens wat de grootste *Climate Mobilization* ooit moet worden.

Canada: Opmerking premier Trudeau dat teerzanden uiteindelijk ‘uitgefaseerd’ moeten worden, leidt tot woede in olieprovincie Alberta +++ **Nederland:** Raad van State wijst bezwaar Vogelbescherming tegen uitbreiding vliegveld Lelystad af +++ **Breivilligers** druk aan het breien om kleinste huisje in Groningen met warme deken in te pakken: beter isoleren betekent minder aardgas +++ In **Nederland** werken al 810 duizend mensen in de circulaire economie, concluderen Erasmus Universiteit en Circle Economy +++ Na GroenLinks en PvdA steunen nu ook D66, SP en ChristenUnie initiatief **Klimaatwet** +++ **Duitsland:** Gifresten gevonden op veldsla in supermarktschap +++ **India:** In geen enkele

CHINA

Ruim honderd kolen-centrales geschrapt

Beijing wil dat Chinese provincies de plannen voor 104 kolencentrales annuleren. Van 47 van die kolencentrales was de bouw al begonnen. De aankondiging van China is goed nieuws voor het klimaat, maar nieuws-site Vox plaatst wel wat kanttekeningen. Zo moeten de provincies eerst nog dit bevel uit Beijing opvolgen en dat doen ze niet altijd. Ten tweede is zelfs het schrappen van de nieuwe kolencentrales niet genoeg om de klimaatdoelen van Parijs te halen. Daarvoor moeten, ook in China, bestaande kolen-centrales dicht. En tenslotte zal China de kolenindustrie niet te snel kunnen uitfasen, zonder voldoende banen te scheppen voor mijnwerkers die werkeloos zullen raken. De Chinese aankondiging is belangrijk, maar het pad naar de uitvoering zal niet over rozen lopen, voorspelt Vox.

NEDERLAND

Meepraten over TTIP

Minister Ploumen gaat met bedrijven, lokale overheden en maatschappelijke organisaties overleggen over handelsakkoorden zoals TTIP. Dat gebeurt op voorwaarde van vertrouwelijkheid: deelnemers krijgen onderhandelingsteksten ter inzage maar mogen die niet verder delen. Ook Milieudefensie schuift aan bij het zogenoemde Breed Handelsberaad. Goede tactische zet of achterkamertjespolitiek? “Wij blijven in onze campagne een hard punt maken van het gebrek aan transparantie”, zegt campagne-leider Freek Bersch van Milieudefensie. “Door deelname aan het beraad kunnen we betere analyses maken en invloed uitoefenen op de minister. Hopelijk kunnen we slechte bepalingen voor het milieu daardoor tijdig signaleren.” Of Ploumen hiermee het verzet tegen TTIP inpoldert? “We gaan ons niet diplomatieker opstellen en blijven gewoon campagne voeren tegen het ontransparante proces en voor een betere inhoud van de verdragen. Of we er ook wat voor inleveren? Alleen tijd. We blijven onafhankelijk.”

IERLAND

Historische wet: desinvesteren uit fossiel

Het Ierse parlement heeft een wet goedgekeurd waarmee het land als eerste ter wereld al haar publieke fondsen terugtrekt uit fossiele brandstoffen. Het financiële comité van het parlement zal de wet naar verwachting ook goedkeuren, schrijft de Britse *Independent*. Het Ireland Strategic Investment Fund desinvesteert dan in vijf jaar tijd een vermogen van acht miljard euro uit kolen, olie en gas. “Ethisch beleggen is een signaal aan de multinationals van deze wereld dat hun voortdurende ontkenning van klimaatverandering en hun dubieuze lobbypraktijken door de politiek niet langer getolereerd worden”, verklaarde Thomas Pringle, het onafhankelijke parlamentslid die met de initiatiefwet kwam. De Ieren gaan daarbij verder dan Noorwegen, waar publiek geld wel uit een aantal, maar nog niet uit alle fossiele beleggingen wordt teruggetrokken.

ARUBA

Tweede ‘Isla’ drama op Antillen?

In de Tweede Kamer zijn grote zorgen over het heropenen van de Valero raffinaderij op Aruba. De raffinaderij zat vier jaar in de mottenballen omdat de exploitatie niet meer rendabel was. Aruba heeft echter een deal gesloten met een dochteronderneming van het Venezolaanse staatsoliebedrijf PDVSA, om de raffinaderij weer op te

starten. PDVSA exploiteert sinds 1985 ook de zwaar vervuilende Isla raffinaderij op Curaçao (zie p. 14). Kamerleden vrezen dat op Aruba eenzelfde milieudrama dreigt als op Curaçao. De onbegrensde financiële garantstelling door Aruba voor de raffinagedeal zint de Kamer ook niet. De vorige exploitant van de raffinaderij zou bovendien vrijuit gaan voor reeds

Bevrijd de rivieren

Vrij stromende rivieren zijn essentieel voor de biodiversiteit. Dam Removal Europe, een netwerk van milieuorganisaties en waterbeheerders, pleit daarom voor het verwijderen van dammen en sluizen die overbodig zijn geworden. “We willen in Europa over dertig jaar weer een aantal grote, vrijstromende rivieren hebben”, legt Jeroen van Herk van Dam Removal Europe uit. In Nederland zijn de mogelijkheden om stuwen en sluizen op te heffen beperkt, maar de Vecht is volgens hem erg geschikt om helemaal bevrijd te worden. “Dat zou goed zijn voor de natuur in het Vechtdal, bijvoorbeeld voor vissoorten als paling, rivierprik en zeeforel. En het zou ook nieuwe kansen bieden voor de recreatieve ontwikkeling van het gebied”.

NEDERLAND

Rabobank financiert gaswinning Waddenzee niet

Rabobank zal niet investeren in aardgaswinning onder de Waddenzee. Dat maakte de bank bekend in antwoord op een verzoek van de Waddenvereniging. Vier mijnbouwbedrijven vroegen in 2016 vergunningen aan bij het Ministerie van Economische Zaken voor aardgaswinning onder het UNESCO Werelderfgoedgebied. De Waddenvereniging riep banken op hier niet aan mee te werken. De natuurorganisatie vreest bodemdaling, terwijl ook al sprake is van zeespiegelstijging. Rabobank verklaart het voorzorgsprincipe te hanteren over activiteiten in natuurgebieden. Daarnaast werkt de bank aan een strenger klimaatbeleid: “De financiering van de handel in CO₂-efficiënte brandstoffen krijgt voorrang boven de handel in fossiele brandstoffen met een hogere CO₂-uitstoot”, aldus directeur Duurzaamheid Bas Rüter. “Vanaf vandaag sluit ons aangescherpte beleid ook de directe financiering van kolencentrales, kolenwinning en -transport expliciet uit.” Arjan Berkhuisen, directeur van de Waddenvereniging, is blij met het besluit over de Waddenzee. “We hopen dat andere banken en pensioenfondsen dit goede voorbeeld durven te volgen.”

stad voldoet de lucht aan de WHO normen +++ **Iran:** Architecten ontwerpen ecodak dat water opvangt +++ **Vereinigde Staten:** Grote investeerder stopt met alle palmolie-investeringen vanwege klimaatimpact +++ **België:** Groot deel Antwerpen wordt milieuzone +++ **Vereinigd Koninkrijk:** Hooggerechtshof vindt dat Shell niet in Engeland aansprakelijk gesteld kan worden voor olielekages bij dochteronderneming in Nigeria +++ **Schotland** wil helpt van alle energie, dus ook van warmte en transport, in 2030 uit hernieuwbare bronnen winnen +++

Banenplan in de fooddesert

Op stadsboerderij Growing Power laat de 67-jarige ex-basketballer Will Allen zien dat er brood valt te verdienen met landbouw in de stad. Allen wil milieuschade verminderen – met minder voedseltransport en minder uitstoot in kassen – maar ook werkgelegenheid scheppen. “Wij kweken niet alleen groenten en vis, wij kweken boeren.” Tekst **Katja Keuchenius** Beeld **Jennifer Piccolo**

Voor Will Allen is stadslandbouw een oplossing voor veel problemen. Hij schreef er een boek over: *The Good Food Revolution: Growing Healthy Food, People, and Communities*. Die revolutie begint in de binnensteden van Amerika, waar vers voedsel en banen schaars zijn. Elke zomer kunnen zo’n honderd bewoners van Milwaukee aan de slag bij Growing Power. Er wordt gewerkt aan een verticale boerderij om ook in de lange, strenge winters van Wisconsin voedsel te kunnen verbouwen en nóg meer mensen aan het werk te helpen.

Werkloosheid

Allen is een plattelandskind. Van zijn ouders mocht hij pas sporten als zijn boerderijtaken af waren. Hij speelde in de American Baseball Association en kwam uit voor België. Terug in de VS, in 1993, kocht hij de laatste voor landbouw bestemde locatie in Milwaukee. Door de jaren heen breidde hij zijn boerderij uit met extra kassen, tientallen geiten en een zelfgebouwd aquaponicsysteem waar vissen en planten elkaar helpen groeien.

“Er zijn hier gewoon geen banen”, zegt Allen ernstig. “Vooral

niet voor Afro-Amerikaanse mannen.” De problemen zijn het grootst in de voornamelijk zwarte noordelijke binnenstad, precies waar Allen zijn revolutie startte. “Voor veel mannen lijkt het de enige optie om te stelen of drugs te verkopen. En als ze een strafblad hebben, komen ze al helemaal nergens meer aan de bak.” Bij Growing Power wel. In 2010 nam hij in één klap 150 buurtbewoners aan. Dat zorgde ook voor problemen. Allen: “Sommigen hadden nog nooit een baan gehad. Na twee of drie uur werken begon de productiviteit al te dalen.” Ook het loon viel tegen. “Bij de eerste uitbetaling wilde de helft van de werknemers weten waar hun geld gebleven was. Ze hadden vaak meerdere kinderen waar ze nooit alimentatie voor hadden betaald. Omdat ze niets verdienden.”

10-jarenplan

Allen broedt nu op een tienjarenplan waarmee hij vijfduizend mensen aan een baan wil helpen. De opzet is hetzelfde als in 2010, maar dan mét psychologische begeleiding voor nieuwe werknemers en werkdagen die voor de helft bestaan uit onderwijs. Daarvoor heeft hij veel geld nodig, een miljoen dollar, want “opleiden is duur”. Allen zoekt naar subsidies, die hij aanvult met geld uit het Growing Power bedrijf. “We

produceren met professionele landbouwers voedsel voor tien duizend mensen”, zegt Allen niet zonder trots. “We zijn realistisch en commercieel.” Dat zorgt soms ook voor kritiek, vooral toen hij een donatie aannam van Walmart, berucht om zijn slechte behandeling van werknemers. Volgens Allen komt die kritiek vooral voort uit onbegrip. “We kunnen niet langer weigeren om grote bedrijven uit te nodigen aan de tafel van de Good Food Revolution.” Bovendien wil hij laten zien dat het kán. “De meeste kleinschalige stadstuinen hebben niet eens voldoende geld om één persoon fulltime aan te nemen.” Stadslandbouw kan volgens Allen net zo’n serieuze industrie worden als de auto-industrie. Het is wel hard werken, zo drukt hij iedereen op het hart. “Anders red je het niet als boer.”

Inmiddels heeft Donald Trump zijn landbouwsecretaris aangewezen: Sonny Perdue. Allen maakt zich hoe dan ook weinig zorgen, omdat de uitbreiding van stadslandbouw onontkoombaar is. “Stadslandbouw blijft hoe dan ook groeien, want er is een markt voor.” □

Serie over stadslandbouw

Stadslandbouw voorziet mensen van vers en biologisch voedsel, vergroot de biodiversiteit in de stad en verkleint de CO₂-uitstoot van voedsel. Maar het doet meer. In de vorige *Down to Earth* lazten we hoe Alice’s Garden mensen bijeenbrengt en lessen leert over hun geschiedenis. In dit nummer: stadslandbouw als banenmotor. Lees meer op downtoearthmagazine.nl/dossier/stadslandbouw.

Bijlo belt...

... met een wietgebruiker

“Met Ketellapper...”

“Dag meneer Ketellapper, met Vincent Bijlo. Ik bel u in verband met uw functie als voorzitter van de WGR, de Wiet Gebruikers Raad.”

“De koek is op meneer Bijlo, hahahaha.”

“Wat bedoelt u?”

“Dat is een grapje, iedereen haalt me door de war met me oom. Die is van de koek, ik ben van de shit. En ik zit er nog in ook.”

“Ja, daar wilde ik het even met u over hebben. Onderzoek van het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieuhygiëne heeft aangetoond dat onze nederwiet barst van de pesticiden. U heeft dat onderzoek gedaan hè?”

“Nou, ja, nou dus, ja, we hebben gewoon een paar kilo shit gekocht en toen zijn we dus gaan roken. Man, ik dacht dat je het van drank aan je lever kreeg, maar ik heb het dus van shit, door die pest pesticiden dus. Kijk want weet je wat het is, op groente en fruit zit het dus ook, maar ja, die at ik uit principe eigenlijk al nooit. En als je die dus eet dan kan je die wassen, maar gewassen shit, nee, dat bestaat dus niet. Als je die teringpesticiden inhaleert – want dat moet je wel want je gaat niet shit niet over je longen roken, dat is net als seks met je broek aan, dat kan dus niet – dus je inhaleert het, en dan is het retegevaarlijk. En daarom zeg ik nu, de shit is op, ik ben gestopt. Cold turkey.”

“En hoe bevalt dat?”

“Slecht, echt heel slecht. Hoort u dit geluid?”

“Ja, u kraakt, wat is dat?”

“Ik eet een appel, alleen van appels ga ik me iets beter voelen.”

“Maar die at u uit principe niet, toch?”

“At ja, nu wel. Maar ongewassen.”

“U voelt zich dus beter na het eten van een ongewassen appel? Hoe zou dat komen denkt u?”

“Geen idee. Weet u het?”

“Ja, natuurlijk, zo’n ongewassen appel is een pesticidenappel. Dan was u misschien niet verslaafd aan wiet maar aan pesticiden.”

“Shit ja, nou u het zegt. Dus nu mag ik ook al geen ongewassen appels meer?”

“Nee, geen ongewassen fruit, dat maakt stoned, geen ongewassen wiet, ook geen witgewassen wiet, eigenlijk gewoon helemaal geen wiet.”

“Saaaaaaai. Nou ja, ik heb het toch al aan mijn lever, zal ik dan ook maar stoppen met ademen, in die lucht zit natuurlijk ook van alles dat slecht is.”

“Ik zou u adviseren om wel door te ademen, anders gaat u dood.”

“O. Nou, dat moet dan maar.”

“Bedankt voor uw tijd meneer Ketellapper, sterkte. Daaag.”

Vincent Bijlo

“Stadslandbouw kan net zo’n serieuze industrie worden als de auto-industrie”

‘Dit is te groot voor het eiland’

De Isla raffinaderij op Curaçao maakt mensen ziek, maar de overheid op het eiland grijpt niet in. En Nederland houdt zich afzijdig.

Tekst **Myrthe Verweij**

Beeld **Dick Drayer / caribischnetwerk.ntnr.nl** en **Theron Trowbridge / Flickr**

“Hier wordt vierentwintig uur per dag afgefakkeld. Dat betekent: oranje vlammen, zwarte rookwolken en een enorme herrie. Plus ’s nachts een gigantische hoeveelheid licht,” zegt advocate Sandra In ’t Veld. Dit is niet het enige probleem dat op Curaçao veroorzaakt wordt door de Isla raffinaderij en de bijbehorende elektriciteitscentrale. De haven is vervuild met olie. Benedenwinds van de raffinaderij, waar 25 duizend mensen wonen, stinkt het naar teer en rotte eieren. Met de noordoostpassaat slaat een groene aanslag met kankerverwekkend nikkel en vanadium overal neer. Op slechte dagen worden de scholen gesloten. En er ligt een asfaltmeer. Berekeringen van onderzoeksbureau Ecorys laten zien dat de zwaveldioxide en het fijnstof van de Isla jaarlijks tot 18 sterfgevallen op het eiland leiden. Omdat in deze berekeningen veel gevaarlijke stoffen ontbreken, ligt het werkelijke aantal vermoedelijk hoger. Jaarlijks stoot de raffinaderij ruim 40 miljoen kilo zwaveldioxide uit: drie keer zoveel als de vijf Nederlandse raffinaderijen samen.

Al 34 jaar geleden concludeerde de Dienst Milieu Rijnmond (DCMR) dat er op Curaçao circa viermaal meer zwaveldioxide werd gemeten dan destijds elders in de wereld als maximum gold. Toch is daar door de jaren heen bedroevend weinig aan gedaan: niet door de Curaçaose autoriteiten, niet vanuit Den Haag en niet door de exploitant – tot 1985 was dat Shell, daarna het Venezolaanse staatsoliebedrijf PDVSA. Hoe heeft het zo ver kunnen komen? “Het is onverklaarbaar dat de overheid van Curaçao nooit heeft ingegrepen in het belang van de gezondheid,” vindt apotheker Peter van Leeuwen, oprichter van Schoon Milieu op Curaçao (SMOC). Samen met advocate Sandra In ’t Veld (67) en bewonersorganisatie Clean Air Everywhere koos SMOC de juridische weg. Zij ontvingen voor hun inzet een lintje en In ’t Veld haalde afgelopen jaar de Duurzame 100-lijst van Trouw. Maar een oplossing is niet in zicht.

Toplocatie

Curaçao dankt de Isla aan haar ligging: vlak voor de kust van Venezuela, het land met de grootste oliereserves ter wereld. Ook grote olietankers kunnen bij Curaçao in de diepe natuurlijke haven van het Schottegat

terecht. Noord-Amerika en Europa zijn prima bereikbaar, en via het Panamakanaal ook Azië en de Pacific. Toen de olievoorraden in 1914 in het politiek instabiele Venezuela werden ontdekt, bouwde Shell binnen het jaar een raffinaderij op de veilige Nederlandse kolonie. Het inwoneraantal van het eiland verdriedvoudigde dankzij de werkgelegenheid die de Isla bood. Tijdens WOII was de raffinaderij een belangrijke schakel in de brandstofvoorziening van de geallieerden. Ruim driekwart van hun vliegtuigbenzine kwam van de Isla, en een raffinaderij op Aruba (zie Kort op p. 10). Dat leverde zoveel asfalt-achtig olie-residu op dat het niet in de opslagtanks paste. Zo ontstond het beruchte ‘asfaltmeer’ van vijftig hectare groot.

Oude barrelbak

In 1985 verkocht Shell de raffinaderij aan Curaçao voor het symbolische bedrag van 1 gulden. Shell werd daarbij gevrijwaard van aansprakelijkheid voor alle verontreiniging. Minder bekend is dat wat Shell betreft ontmanteling van de raffinaderij ook een optie was; dan had het bedrijf de vervuiling opgeruimd. Toenmalig minister-president Maria Liberia Peters vertelde later in een interview dat zij de Isla liever in bedrijf hield; ze vreesde grootschalig banenverlies. Sindsdien is de vervuiling het probleem van de eilandregering. Oude rotzooi zoals het asfaltmeer wordt mondjesmaat opgeruimd, terwijl de sterk verouderde raffinaderij in bedrijf blijft. Curaçao verhuurt deze nu aan

de Venezolaanse PDVSA. In ’t Veld: “PDVSA heeft destijds alle toezeggingen gekregen die ze wilden. Uit de milieuvergunning schrapten ze alle bepalingen van belang. ‘Anders nemen we die oude barrelbak niet over’.” PDVSA heeft de raffinaderij de afgelopen decennia amper gemoderniseerd, de bijbehorende elektriciteitscentrale wordt nog altijd gestookt op olieresiduen. Ter vergelijking: in Nederland draaien alle raffinaderijen sinds de jaren ’80 op gas, waardoor ze veel schoner zijn geworden. Het contract met PDVSA loopt in 2019 af, een Chinees bedrijf is de nieuwe verwachte kandidaat voor overname. Dit is de kans om schoon schip te maken. Maar of dat ook gebeurt?

Studeren dankzij de Isla

Eén van de problemen is het gebrek aan degelijke milieunormen op Curaçao. Het

eiland gebruikt een verouderde norm die alleen kijkt hoeveel zwaveldioxide de buitenlucht totaal bevat, in plaats van een maximum uitstoot per bedrijf te bepalen. Dat leidt tot eindeloos gebakkelei. Gezondheidsnormen worden vrijwel dagelijks fors overschreden, maar de Isla zegt: wij waren het niet. Bij gebrek aan metingen aan de schoorsteen is dat moeilijk te weerleggen. Van handhaving is geen sprake: de Milieudienst op Curaçao heeft te weinig kennis, apparatuur en mensen. Maar ingrijpen kan wel degelijk, stelt Van Leeuwen van SMOC. “De overheid kan schone brandstof verplichten voor de raffinaderij en elektriciteitscentrale. Ondanks alle informatie die wij daarover hebben verstrekt, gebeurt er niets.” Nog lastiger is dat men graag een oogje toeknijpt. De Isla wordt – onterecht – nog altijd gezien als de kurk waarop de economie van

Curaçao drijft. Van de twaalfduizend banen die de Isla in de jaren vijftig verschaftte, zijn er door automatisering nog slechts duizend over. Maar iedereen op Curaçao heeft wel familie die op de Isla werkt of heeft gewerkt. Ben Whiteman, tot eind vorig jaar premier van Curaçao, kon naar eigen zeggen ‘studeren dankzij de Isla’ en zou daarom nooit iets ‘tegen’ de raffinaderij ondernemen. Ook Nederland speelt geen fraaie rol. Van Leeuwen en In ’t Veld kregen een koninklijk lintje voor hun werk, maar op echte steun vanuit het Koninkrijk hoeven zij niet te rekenen. De Nederlandse overheid is zich terdege bewust van de problemen, maar grijpt niet in. Wel werden Nederlandse medewerkers van Defensie die onder de rook van de Isla woonden, in 2014 door minister Hennis aan de andere kant van het eiland geherhuisvest toen zij klaagden over →

Curaçao staat dankzij de Isla in de top drie van landen die per hoofd van de bevolking het meeste CO₂ uitstoten

→ de stank en mogelijke gevolgen voor hun gezondheid. Een oplossing die voor de Curaçaoënaars onbereikbaar is.

Autonomie

Officieel is Curaçao sinds 2010 een autonoom 'land' binnen het Koninkrijk der Nederlanden. Dat betekent dat het eiland zelf verantwoordelijk is voor zaken als milieu, gezondheidszorg, toerisme, en goed bestuur. Volgens het verdrag dat de relaties regelt tussen de landen binnen het Koninkrijk, zijn alleen defensie en buitenlandse betrekkingen een Koninkrijkszaak. Maar hoe reëel is het dat de eilandregering de machtige exploitanten van de Isla kan aanpakken? Tegelijkertijd ligt bemoeienis vanuit Nederland, de voormalige koloniale macht, gevoelig. De Isla komt al jaren ter sprake in de Tweede Kamer. Veel partijen vinden het hoog tijd dat Nederland actie onderneemt. Premier Rutte en minister Plasterk van Koninkrijksrelaties verwijzen echter stevast terug naar Curaçao. In 't Veld vindt dat onbegrijpelijk. "Curaçao staat dankzij de Isla in de top drie van landen die per hoofd van de bevolking het meeste CO₂ uitstoten. En dat binnen het Koninkrijk, dat het Klimaatakkoord van Parijs heeft geratificeerd. Dan kun je toch niet zeggen: dat moeten ze zelf maar oplossen? Dit is veel te groot voor het eiland." Ze vervolgt: "Als het om financiën of corruptie gaat, grijpt Nederland wel in. Waarom niet als de gezondheid van tienduizenden Nederlandse staatsburgers in het geding is?"

Chinese overname

Het contract met Venezuela loopt in 2019 af. Het Chinese staatsbedrijf Guangdong Zhenrong Energy wordt waarschijnlijk de volgende exploitant. Of de Chinezen de raf-

finaderij schoner zullen maken, wordt alom betwijfeld. "Dit bedrijf doet precies hetzelfde als PDVSA destijds", constateert In 't Veld. Demissionair premier Whiteman van Curaçao tekende eind vorig jaar een contract met de Chinezen, net voordat hij het stokje doorgaf aan de nieuwe premier Hensley Koeiman. "De overeenkomst zou voor veertig jaar gelden, maar wat erin staat is geheim", zegt In 't Veld. Peter van Leeuwen van SMOC trok tevergeefs aan de bel in Den Haag. "Ik heb in december nogmaals onderstreept dat Nederland ooit de rekening gepresenteerd krijgt, als ze het grofste milieuschandaal binnen het Koninkrijk overlaat aan de autoriteiten van Curaçao. Die rekken met de deal met China de randen van hun bevoegdheden op. Bij uitstek het terrein van Buitenlandse Zaken." Volgens hem is het tekenend voor de desinteresse in Curaçao, dat Nederland op deze wijze afziet van haar verantwoordelijkheid. "Misschien begrijpelijk gezien de gevoelige relatie tussen beide landen en het slavernijverleden, maar onbegrijpelijk als je kijkt naar het statuut van het Koninkrijk."

Green Town

Het initiatief Green Town Curaçao presenteerde in 2011 een alternatief voor het raffinaderijgebied. Welvaart kan ook anders bereikt worden, vindt de stichting: met een fossielvrije economie en banen voor tienduizend eilanders in duurzame energie-

opwekking, recycling, toerisme en een nieuwe jachthaven. Maar het bestuur van Curaçao lijkt weinig te voelen voor een revolutie aan het Schottegat. De nieuwe minister van Financiën is Kenneth Gijsbertha: hij werkte 43 jaar bij de Isla, waarvan de laatste acht als woordvoerder. Van Leeuwen koestert weinig verwachtingen. "Behalve als er uit economische overwegingen gemoderniseerd moet worden, omdat de raffinaderij anders haar producten niet meer kan afzetten. Dan zullen als neveneffect milieumaatregelen worden meegenomen." Op het eiland groeit de weerstand tegen de vervuiling. De Facebookgroep "Stop Isla Now!" telt ruim zesduizend leden vanuit de hele wereld. De grote Nederlandse milieuorganisaties zijn er echter niet vertegenwoordigd. "Ook voor de Nederlandse milieubeweging ligt Curaçao heel ver weg", weet Van Leeuwen. Zowel Milieudefensie als Greenpeace geven aan dat ze de activiteiten best willen ondersteunen, maar niet de trekker kunnen zijn van een campagne op Curaçao. In 't Veld hoopt toch op een nieuwe koers van het pas aangetreden kabinet Koeiman. "Allereerst moet duidelijk worden of de overeenkomst die met de Chinezen is getekend, bindend is." In dat geval zou ze de rechtszaak niet tot aan het Europese Hof hoeven doorzetten. "Dat zou wat zijn. Dan kan ik heerlijk tijd met mijn kleinkinderen doorbrengen." □

Luchtmetingen GGD Amsterdam op Curacao luchtmetingencuracao.org
Stichting Schoon Milieu op Curaçao (SMOC) www.stichtingsmoc.nl
Clean Air Everywhere cleanaireverywhere.com
Stop Isla Now! www.facebook.com/groups/STOPISLANOW
Green Town Curacao www.facebook.com/GreenTownCuracao

Wie: Henk Scheele
Leeftijd: 60 jaar
Beroep: aardappelteler
Wat: eigen aardappelen verwerken tot chips

Je verbouwt niet alleen aardappelen, maar bakt er ook zelf chips van. Waarom? De prijs die je voor je aardappelen krijgt fluctueert enorm. Soms ligt 'ie zelfs onder de kostprijs. Als boer word je daar doodmoe van. Je hebt er het hele jaar hard voor gewerkt, dan kan het toch niet waar zijn dat je verlies maakt? Daarom ben ik samen met mijn buurman zelf de aardappelen gaan verwerken tot chips. Zo weten we zeker dat we er een stabiele prijs voor krijgen.

Jullie aardappelen zijn niet biologisch. Toch is Hoeksche Chips (volgens Rank-a-brand) een van de meest duurzame chipsmerken. Hoe kan dat? In de eerste plaats besparen we natuurlijk enorm op transport omdat de hele productie op ons eigen erf plaatsvindt. Daarnaast zoeken we steeds naar manieren om de productie nog duurzamer te maken. Zo verwarmen we de schuur nu met de gebruikte frituurolie. Ons grote voordeel is dat we alles in eigen hand hebben, en dus overal invloed op uit kunnen oefenen. Als je alleen maar een onderdeel van de productieketen bent, ben je altijd afhankelijk van je leveranciers.

Wat doen jullie met de rest van jullie aardappelen? Die verkopen we gewoon. Of we bedenken er iets nieuws mee. In 2012 kreeg je letterlijk 0 cent voor een kilo aardappelen. Uit protest stortte een boer toen zijn oogst op de Dam in Amsterdam. Dat vonden we wel een mooie actie, maar we wilden er toch liever iets slims mee doen. We hebben een bedrijf gezocht dat alcohol kon maken van aardappelen en daar 10 duizend flessen wodka gestookt. De Hoeksche Wodka is hier in de regio een populair relatiegeschenk geworden. We drinken er zelf ook nog steeds van.

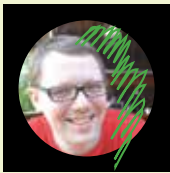
“Ons grote voordeel is dat we alles in eigen hand hebben, en dus overal invloed op uit kunnen oefenen”

‘Heb je een groen hart en stem je CDA? *Down to Earth* zoekt jou voor een artikel over #allegroenekiezers’, vroegen wij op twitter en facebook. Dat kon ook PvdA zijn, VVD, GroenLinks, SP. Of een van de nieuwe partijen. Of PVV – ja die ook. Want een beter milieu is er voor iedereen. Wij waren benieuwd: wie zijn die groene kiezers nu echt? Daar bleek een grote diversiteit in te zitten. Met stemmers op de Piratenpartij en de Libertarische Partij. Een VVD-kiezer verzekerde ons dat ondernemers enorm pushen voor verduurzaming. Met heel veel GroenLinkers en PvdD-kiezers, die zich soms niet konden voorstellen dat we een groene PVV-er zouden vinden. En – jawel, toch gevonden – een groene PVV-er die – jammer – geen tijd had om bij te dragen. En dan ook nog *niet*-stemmers. Hieronder vind je een selectie. Deze en nog veel meer portretten van groene kiezers verschijnen tot aan de verkiezingen op www.downtoearthmagazine.nl. De zoektocht duurt voort! Staat jouw partij er niet bij? Wil je ook door ons geïnterviewd worden? Dat kan tot aan de verkiezingen! Stuur dan een mail naar redactie@downtoearthmagazine.nl met #allegroenekiezers als onderwerp. □

Down to Earth zocht groene kiezers van elke partij Tekst Annemarie Opmeer

#allegroenekiezers

Bart Mijland
Stemt: **Artikel 1**

Waarom vind je jezelf een groene kiezer?
Ik noem mezelf: de Groene en Kleurrijke humanist. In mijn professionele interesse en mijn levensbeschouwing combineer ik duurzaamheid met diversiteit. Zo ben ik automatisch een groene kiezer.

“Ik wil een steviger geluid op duurzaamheid en diversiteit”

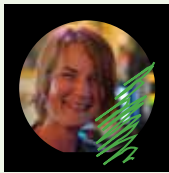
Hoe ben je bij Artikel 1 terechtgekomen?
Ik ben lid geworden van PvdD en Artikel 1 omdat ik een steviger geluid wil op duurzaamheid en diversiteit. Voor mij zijn beide onderwerpen verbonden en belangrijk. PvdD houdt stevig vast aan hun fundament, maar diversiteit zie je niet erg terug in de lijst of het programma. Tot mijn vreugde bleken er bij Artikel 1 mensen te zitten uit de klimaat- en duurzaamheidsbeweging. Voor mij is het een voorwaarde dat de partij waarop ik stem, groen is. Of ze dat echt zijn, moet blijken uit het definitieve programma. Maar dan zijn ze perfect voor mij.

Welke groene standpunten spreken je aan?
Ze hebben de groene basisprincipes heel goed op orde. Het programma, waarvoor ik input heb geleverd, is nog een concept. Maar ik vind dat de voorgestelde maatregelen getuigen van een groot inzicht in duurzame vraagstukken.

Wat zou er groener kunnen?
Ik zou graag aandacht zien voor het belang van natuur- en milieu-educatie. Ik ben betrokken geweest bij het ontwikkelen van programma's daarvoor en weet dat die enorm onder druk staan. Groen moet onderdeel zijn van het onderwijs.

Waarom maakt jouw stem Nederland/de wereld groener?
Artikel 1 staat voor een Nederland en een wereld die recht doen aan alle diversiteit, inclusief biodiversiteit.

Evelyn Roon
Stemt: **PvdD**

Waarom vind je jezelf een groene kiezer?
Via de media kwam ik in aanraking met de ideeën van de PvdD. Toen werd ik me bewust van wat voor aanslag – bijvoorbeeld – de intensieve vleesindustrie is op de wereld. Echt onhoudbaar. Daarom eet ik nu bijvoorbeeld geen vlees meer.

Hoe ben je bij PvdD terechtgekomen?
Van huis uit stemden we altijd links, ik meestal SP. Maar ik ben me steeds bewuster aan het worden van hoe we met de aarde omgaan. Het boek dat Marianne Thieme schreef samen met Ewald Engelen vond ik een *eye-opener*. Laatst was ik op een verkiezingscongres van de PvdD. Dat ging heel open, toegankelijk en transparant. Dat spreekt me erg aan.

Welke groene standpunten spreken je aan?
PvdD stelt zich op als een bewaker van waarden die ik belangrijk vind. Niet die economische groei tot in het krankzinnige doorvoeren, maar de oorzaken aanpakken van problemen en grote verbanden zien. Bijvoorbeeld: dat de vluchtelingenproblematiek onder andere veroorzaakt wordt door klimaatverandering.

Wat kan er beter?
Thema's als gelijke behandeling en mensenrechten worden al uitgebreid behandeld maar misschien kan dat nog meer worden benadrukt in de communicatie naar de kiezer. Maar ik snap dat je ook niet alles kunt doen.

“Verzet zit in kleine dingen”

Waarom maakt jouw stem Nederland/de wereld groener?
Ik wil verzet bieden en verzet zit in kleine dingen. Je moet met een kleine partij beginnen om uiteindelijk iets groots te kunnen veranderen. Elke keuze die je maakt draagt daaraan bij.

Benne Kerver
Stemt: **Voor Nederland (VNL)**

Waarom vind je je jezelf een groene kiezer?
Zelf ben ik veganist. Zo bespaar ik iedere dag gemiddeld één dierenleven, 4000 liter water, 18 kilo graan, 3 vierkante meter aan bebos-sing en 9 kilogram aan CO₂. Ik ben ervan overtuigd dat je met je eigen beslissingen kan bijdragen aan een groenere planeet en een groener Nederland.

“Ik ben ervan overtuigd dat je met je eigen beslissingen kan bijdragen aan een groenere planeet”

Hoe ben je bij VNL terechtgekomen?
Als liberaal heb ik mij nooit kunnen vinden in de ideeën en plannen van de VVD. Zo vind ik het bijvoorbeeld belachelijk dat ze recent met het idee kwamen om vleesvervangers een andere naam te geven. Ze doen net alsof de gemiddelde Nederlander niet in staat is een bewuste keuze te maken. Het is juist goed dat steeds meer mensen minder vlees gaan eten, dan moet je vleesvervangers geen vreemde namen gaan geven.

Welke groene standpunten spreken je aan?
VNL wil onder andere dat de trein een echt alternatief gaat worden voor de auto, ze wil investeren in duurzame en rendabele energievormen, en onze natuurgebieden en nationale parken beschermen. Er zijn partijen die meer nadruk leggen op groene standpunten, maar ik kan mezelf niet vinden in de overige, vaak linkse standpunten van deze partijen. Voor mij is bijvoorbeeld veiligheid ook erg belangrijk en doorslaggevend. En dat is één van de dingen waar VNL veel aandacht aan besteedt.

Waar kan het groener?
Ik ben blij dat VNL dierenmishandeling keihard wil aanpakken. Wat toegevoegd kan worden, is het bevorderen van dierenwelzijn in de voedselindustrie. Milieu kan iets meer aandacht krijgen. Dat hier niet altijd de nadruk op ligt, heeft natuurlijk ook te maken met de belangrijkste thema's van de aankomende verkiezingen.

Waarom maakt jouw stem Nederland/de wereld groener?
Net als VNL vind ik dat de overheid zich moet beperken tot haar kerntaken. Zo kunnen organisaties, bedrijven en individuen meer ruimte krijgen om bij te dragen aan een groenere wereld.

Anoniem

Wil stemmen: **niet meer links, wel groen**

Waarom vind je jezelf een groene kiezer?

Omdat ik me ervan bewust ben dat we een veel te grote druk leggen op de aarde, die niet vol te houden is zonder catastrofale gevolgen. Het is extreem kortzichtig om hier niet naar te handelen. Het moet echt anders, en snel ook. Ik probeer zelf ook wel wat te doen: ik rijd geen auto, koop biologisch, recycle, dat soort dingen. Maar de overheid moet hier veel meer aan doen.

Weet je al wat je wilt gaan stemmen?

Nee, nog niet. Ik kom van oorsprong uit een rood nest, maar ik vind dat links tegenwoordig op allerlei punten de plank finaal mislaat. Bijvoorbeeld: dat de PvdA vanaf de jaren '90 in de woorden van Kok de 'ideologische veren heeft afgeschud'. Dat heeft tot een consensus voor neoliberal beleid gezorgd. De gevolgen daarvan zijn wat mij betreft evident. Ook D66 en GroenLinks zijn 'sociaal-liberaal' geworden, wat op zich al een contradictio in terminis is.

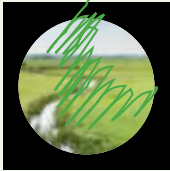
“Ik zou eigenlijk het liefst willen dat er linkse partijen waren zoals ze tot aan de jaren '80 bestonden”

Nog zo'n punt is het loslaten van de van oorsprong progressieve waarden van 'antiklerikalisme' (het terugdringen van de invloed van religie op samenleving en individu) en van emancipatie in brede zin. Kennelijk is die strijd niet van toepassing op, bijvoorbeeld, (ex-)moslima's, joden, islamitische homo's, et cetera. Het is allemaal opgegeven om religieus-conservatieve kiezers in de binnensteden naar de mond te praten. Heel dom en heel gevaarlijk voor de toekomst. En dus een punt dat in belangrijke mate mijn stem gaat bepalen.

Ik zou het liefst willen dat er nog linkse partijen waren zoals ze tot aan de jaren '80 bestonden. Bij gebrek daaraan ga ik dan maar op zoek naar andere partijen die dit soort normen nog wel onder woorden brengen – en willen opleggen. Helaas hebben die dan weer de slechte eigenschap dat ze milieubeleid wegzetten als 'linkse hobby'. Wat ook heel dom is. Ziedaar mijn dilemma.

Marcel A'Campo

Stemt: **D66**

Waarom vind je jezelf een groene kiezer?

Ik maak me druk over de klimaatverandering en de impact van de mens op de biodiversiteit. Hoewel de burger zelf natuurlijk haar steentje bij moet dragen, ligt de verantwoordelijkheid hiervoor primair bij de politiek.

Hoe ben je bij D66 terechtgekomen?

Al zo'n tien jaar stem ik D66. Misschien is het niet de allergroenste partij, maar ze hebben hele goede groene standpunten. En buiten klimaat zijn er ook andere dingen die belangrijk voor me zijn: onderwijs, economie, de begroting. Ik heb een bedrijfseconomische achtergrond. Daarom spreekt deze partij mij aan op alle vlakken.

“De EU gaan we hard nodig hebben voor een aantal grote problemen”

Welke groene punten spreken je aan?

Ik vind het heel positief dat ze pleiten voor een CO₂-taks en ze zijn voor elektrisch rijden. Pechtold vind ik bovendien een sympathieke man. En ze zijn pro EU. Dat is belangrijk voor mij, want we gaan de EU hard nodig hebben voor een aantal grote problemen.

Wat kan er groener?

De lat kan nog wel wat hoger voor de klimaatdoelstellingen, aandacht voor de circulaire economie kan verbeterd worden, het zou goed zijn te noemen dat de scheepvaart en de luchtvaart onder het klimaatakkoord van Parijs moeten vallen. En gelukkig noemen ze de CO₂-taks, maar de problemen met het emissiehandelssysteem moeten wel aangepakt worden.

Waarom maakt jouw stem Nederland/de wereld groener?

D66 is de partij die overeenkomt met mijn groene – en andere – denkbeelden, heeft voldoende plannen om de doelstellingen van Parijs te halen en heeft kans om mee te regeren. Ze zijn in ieder geval groener dan de andere partijen die vaak in de regering komen.

Michel Verschoor

Wil stemmen: **CU/CDA**

Waarom vind je jezelf een groene kiezer?

Ik was een van de eersten die overstapte op groene stroom, ik koop veel biologisch – maar niet alles, soms vind ik het te duur. Uit mijn eigen moestuin komt groente. Tot mijn 35e was ik bewust autoloos. Deels vang ik zelf vis, met een visvergunning binnen de gestelde limieten. Of ik koop het vers in IJmuiden, seizoenssoorten uit de Noordzee. Een jager verzorgt verantwoord vlees. Ik leef bewust buiten de stad.

Waarom overweeg je voor het eerst een Christelijke partij?

Natuurbeleid is geven en nemen, maar ik erger me eraan dat er binnen groene partijen een groep donkergroenen is voor wie het heel zuiver en correct moet zijn. De ene milieuorganisatie is vrijzinniger dan de andere, maar doorgaans vergeten ze wat ik de 'oer-groenen' noem te steunen: boeren, vissers en jagers. Veel van die mensen hebben een groen hart, verduurzamen al jaren, maar het is nooit genoeg. En het is niet zo dat ik de natuurbeschermingswereld niet ken. Ik ben journalist en altijd tekstschrijver geweest voor natuurorganisaties.

“Doorgaans vergeten groene partijen de 'oer-groenen' te steunen; boeren, vissers en jagers”

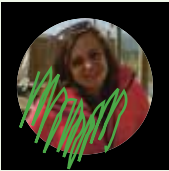
Ik ben nooit heel stemvast geweest. Ik heb GroenLinks gestemd en SP, maar ook wel rechtser, zoals VVD – waar ik achteraf wel spijt van heb gehad. Ik wil wel groen stemmen, maar geen GroenLinks meer. Ik vind ze te extreem, een stadspartij zonder oog voor het platteland. Ik heb de verkiezingsprogramma's nog niet heel goed bekeken, maar het wordt waarschijnlijk ChristenUnie of CDA.

Waarom maakt jouw stem Nederland/wereld groener?

Stemmen op een partij die de vergeten 'oer-groenen' van Nederland steunt, betekent dat er toekomst is voor boeren, vissers en jagers. Als zij zijn weggejaagd door mensen zonder verstand van de weerbarstige praktijk, wie verzorgt dan ons eten?

Jade van der Linden

Stemt: **GroenLinks**

Waarom vind je jezelf een groene kiezer?

Een lange termijnvisie is voor mij belangrijk, want wij jongeren zijn de toekomst. Over vijftig jaar willen we ook nog schone lucht en een groene omgeving hebben. Ik wil dat iedereen mooie groene herinneringen kan blijven maken. Ik denk dat wij, jongeren, dus moeten gaan stemmen.

“Een lange termijnvisie is voor mij belangrijk, want wij jongeren zijn de toekomst”

Hoe ben je bij GroenLinks terechtgekomen?

Ik ben pas twintig jaar maar al sinds mijn 16de geïnteresseerd in politiek. Wat de doorslag gaf, is dat Jesse Klaver Thomas Piketty naar Nederland heeft gehaald. Klaver kwam toen met zijn pleidooi tegen het economisme. Vervolgens stond DWARS, de jongerenorganisatie van GroenLinks, op een infomarkt van mijn studie. Ik ben meteen lid geworden.

Welke groene standpunten spreken je aan?

Rik Grashoff is niet voor niks verkozen tot groenste politicus van het jaar. GroenLinks staat voor groene groei met duurzame grenzen. Ze willen duurzame energie stimuleren en de kolencentrales sluiten. Ik weet van GroenLinks dat het een partij is die zich daar echt aan gaat houden. Liesbeth van Tongeren maakt zich hard voor de mensen in Groningen. Zo kan ik nog wel even doorgaan.

Wat kan er groener?

Ik denk eigenlijk niet dat het beter kan op groene punten. Op andere punten misschien wel – bezuinigen op defensie is alleen een goed idee als je een Europese samenwerking begint. En toen ze ervoor stemden dat de basisbeurs zou verdwijnen... Toen was ik even *niet* zo blij. Maar nu staan ze wel voor verbreding van de aanvullende beurs. Gelukkig kunnen we met DWARS invloed uitoefenen.

Waarom maakt jouw stem Nederland/de wereld groener?

Politiek is compromissen sluiten. Maar klimaat mag niet iets zijn waar je op toegeeft!

Als je aan een duurzaam voedselbedrijf denkt, dan denk je waarschijnlijk niet aan een conservenfabriek. Maar waarom eigenlijk niet? Volgens de creatieve ondernemers van Coco Conserven is inblikken pas echt duurzaam. En het kan ook nog eens ontzettend lekker zijn. “Iedereen denkt dat ‘vers’ het beste is. Maar blik is beter!” Tekst Liesbeth Sluiter Beeld Dinand van der Wal

Conserven voor een houdbaar voedselsysteem

Op een voormalig munitieterrein in Zaandam, vlakbij het Noordzeekanaal, is een clubje creatieve ondernemers neergestreken. Niet met revolutionair nieuwe ideeën of technieken, integendeel: zij halen oude koeien uit de sloot. Omdat die naar hun overtuiging niets aan waarde hebben ingeboet. We hebben het over Coco Conserven, een kersvers bedrijf dat de wereld ervan wil overtuigen dat inblikken de toekomst heeft.

Ode aan de industrie

Coco Conserven bestaat uit Vera Bachrach, aanjager van duurzame projecten, en kunstenaars/koks Sascha Landshoff en Joris Jansen. Eerder begonnen zij de Tostifabriek; een publiek onderzoek naar de oorsprong van een tosti. Daarbij werden de ingrediënten eigenhandig middenin Amsterdam opgekweekt: een graanveldje, tomaten,

twee varkens en drie koeien. Een gerucht-makend experiment. Letterlijk, toen koe Els de hele buurt bij elkaar begon te loeien, maar ook omdat veel bezoekers de varkens in hun hart hadden gesloten en het slachten ervan slecht verdroegen.

In zekere zin stond Els aan de wieg van Coco Conserven, vertelt Sascha. “Het was zo’n leuke koe, dat we haar als een soort monument wilden inblikken. Toen ontdekten we hoe duurzaam conserveren in blik is, en zagen we ook zakelijke perspectieven. De Tostifabriek was leerzaam, maar na negen maanden hadden we vierhonderd tosti’s, die we voor €25,- verkochten. De kleinschaligheid was inefficiënt. Om bijvoorbeeld twee varkens te vervoeren was een auto nodig waarin je er acht kwijt kunt. De minst duurzame tosti’s in de wereldgeschiedenis!” Vera: “We kregen zin iets minder absurds te maken, duurzamer en opschaalbaar.” Sascha: “Industriële productie wordt vaak afgekraakt omdat die slechte kwaliteit levert →

→ en alleen om geld draait. Maar wat als je grootschalig iets goëds maakt? Groot is niet per se slecht. Je kunt de verworvenheden van de industrie gebruiken. We hebben veel fabrieken bezocht en waren onder de indruk. Coco is ook een ode aan de industrie.”

Sprokkelen

Uit het gebouw dat nu Coco herbergt, rolden tot 2003 nog granaten. Het munitieterrein bestond al vanaf 1895; tijdens de Tweede Wereldoorlog werkten er duizenden mensen. Sinds 2012 is het Rijksvastgoedbedrijf bezig met herontwikkeling, maar het terrein met zijn 128 gebouwen oogt nog steeds als zo’n bekoorlijke rafelrand waarvan je verbeelding makkelijk op hol slaat. Het conservenhuis, zoals de doopnaam luidt, ligt aan de buitenrand. De pui is zo geconstrueerd dat hij er bij een ontplofing meteen uitvliegt – wat in de bommen- en granaten-tijd ook een keer is gebeurd. Het omringende groen heet niet voor niets Het Schokbos.

De afgelopen twee jaar hebben de nieuwbakken inblikkers keihard gewerkt. Toen ze het gebouw inspecteerden, stond de vloer onder water en was alles grauw. Nu doorkruisen we een smetteloos witte hal waar wordt ingepakt en waar de opslag is. We beklimmen de trap naar het kantoor waar de vloer bestaat uit stalplanken van de Tostifabriek en dalen weer af naar de koeling, afkomstig uit een Fujifabriek. Vroeger lagen er fotorolletjes in, nu Schipholganzen – je weet wel, afgeschoten omdat ze vliegtuigen in gevaar brengen. Coco maakt er rillette van, in eigen vet gekonfijte gans.

Rillette is een van de drie ingeblikte gerechten. De andere twee zijn ribollita, een vegetarische soep met bonen en de lekkere koolsoort cavolo nero, en ragu classico, een pastasaus met gestoofd runds- en varkensvlees. Alles is uitgeëxperimenteerd in de keuken, pronkstuk van de fabriek, waar roestvrijstalen apparaten in slagorde staan te wachten op de volgende productieronde.

“Bijna allemaal bij elkaar gesprokkeld op veilingen,” vertelt Sascha. “Deze autoclaaf, een enorme snelkookpan om blikken te steriliseren, kost nieuw 16 duizend euro. Wij kochten hem voor zeshonderd.” Vera: “De oven heb ik op de kop getikt in een failiete slagerij.” Toen alles klaar was, had de Voedsel- en Warenautoriteit nog wel enige eisen in verband met de voedselveiligheid. Geen houten lepels bijvoorbeeld. “Dat was een goede realitycheck,” zegt Vera, “we begrijpen nu waarom fabrieken eruitzien zoals ze eruitzien.”

Ook het geld is bij elkaar gesprokkeld: leningen van vrienden en bekenden, subsidie van Stichting Doen, een investeerder, en het prijzengeld dat Vera met de Tostifabriek won als “impactproducent”. Een blikfabrikant sponsort de blikken. “En wijzelf investeren arbeid.”

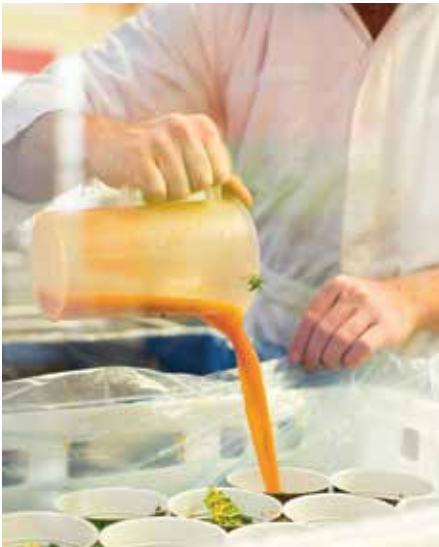
Vies imago

Tijd voor de hamvraag. Nederland kent diverse conservenfabrieken, Albert Heijn

verkoopt 845 conservenproducten – wat voegt Coco toe?

“Wij zijn lekker!” roept Sascha onmiddellijk. Vera vult aan: “Blikvoer gaat door voor armoedig en goor, je denkt al gauw dat er Roemeens slachtafval in zit. Dat vieze imago is te danken aan conservenfabrikanten die goedkoop produceren en teveel zoet, zout en vet toevoegen. Maar inblikken op zich leidt niet tot minder kwaliteit of minder voedingsstoffen dan thuis gekookt vers voedsel.” Sascha: “Mediterrane landen hebben een culinaire traditie in blikconserven, daar zijn ze trots op hun provisiekast vol bijzondere blikken. Dat kan hier ook. Wij blikken lekkere, kant-en-klare gerechten in, gemaakt van biologische grondstoffen en reststromen.”

Vera: “Wij zien het blik bovendien als een kritieke schakel in een duurzaam voedselsysteem. De versrevolutie begon in de jaren vijftig en zestig met de verspreiding van koelkasten en diepvriezers, en inmiddels denkt iedereen dat ‘vers’ het beste is. Maar blik is beter! We hebben onvoldoende capaciteit in huis om dat tot achter de komma te berekenen, maar wel veel vergelijkende studies gelezen. ‘Vers’ heeft een megavoetafdruk: het koelen bij transport, in de winkel en thuis. En vergeet de kassen niet: je kunt beter ‘s zomers inblikken dan ‘s winters kassen verwarmen. Blikconserven voorkomen

“‘Vers’ heeft een megavoetafdruk”

voedselverspilling, omdat je overgebleven blikken niet hoeft weg te gooien. Fabrieksproductie levert energiewinst op, vergeleken met de optelsom van fornuizen thuis. Kijk je naar de verpakking, dan is blik oneindig te hergebruiken, het ‘downcyclet’ niet, zoals plastic. Het is onbreekbaar en kent daarom minder productschade dan glas.” Sascha: “Maar we vinden het ook gewoon mooi hoor. Kunstenaars als Warhol en Manzoni hebben niet voor niets met het blik gewerkt.”

Luxeproduct

Aan de wieg van de blikconserven stond niemand minder dan Napoleon. In 1800 loofde hij een beloning uit voor een goede manier om zijn soldaten op veldtocht te voeden. In

1809 kon de Franse suikerbakker Nicolas Appert de 12 duizend francs ophalen. Hij stopte vlees, eieren, groenten, melk, kant-en-klare gerechten en volgens de overlevring zelfs een heel schaap in glazen flessen, verzegelde die met een kurk en verhitte ze vervolgens volgens een nauwkeurig procedé. Een jaar later verving Pierre Durand het zware, breekbare glas door tinnen blikken – dichtgesmolten met lood! – et voilà: het conservenblik. Het bleef lang een luxeproduct, vooral gebruikt door scheepsvolk, legers en ziekenhuizen. De gegoede middenklasse

maakte er tijdens picknicks goede sier mee. Pas in de eerste helft van de twintigste eeuw werden blikconserven massaal geproduceerd en kon ook een arbeider ze betalen. Toch kwamen ze pas eind jaren zestig in zwang, toen vrouwen meer buitenshuis gingen werken en het beeld van de luie huisvrouw die uit blik kookte overboord gezet werd. Van de innovaties die sinds het begin hebben plaatsgevonden – zoals afsluiten met een felsrandje in plaats van met gesmolten lood – is er één controversieel. Blikken wor-

“Je kunt beter ‘s zomers inblikken dan ‘s winters kassen verwarmen”

“Als er een walvis aanspoelt, blikken wij die in”

→ den aan de binnenkant gecoat om reacties van het voedsel met metaal te voorkomen. Die coating bevat doorgaans Bisfenol A (BPA), een stof die gezondheidsrisico's geeft bij blootstelling aan hoge concentraties. De normen voor BPA zijn Europees vastgesteld en streng; toch concludeerde het RIVM in 2016 dat BPA ook in kleine hoeveelheden mogelijk het immuunsysteem van ongeboren en jonge kinderen kan schaden. “Wij konden uit de discussie niet wijs worden,” zegt Vera, “dus hebben we het zekere voor het onzekere genomen. In onze coating zit geen BPA.”

Droog brood

Sascha mist de kunstuitpattingen wel eens, vertelt hij. “Het keiharde businessleven valt ons een beetje zwaar,” zegt Vera, waarop beiden in lachen uitbarsten. Sacha: “Toch vind ik het leuk om op woensdag pakketten te

maken en een gevoel van bestaansrecht te hebben.” De drie fabriekseigenaren/arbeiders werken twee dagen per week voor Coco (naast hun bijbanen); twee medewerkers helpen een dag per week. Ze verkopen aan een kleine dertig winkels en restaurants in Amsterdam, Zaandam en Haarlem, en via internet. Bezorging doen ze zelf, soms per post of koerier. Als het aantal blikken op voorraad onder de vierhonderd zakt, gaan ze productie draaien: 160 tot vierhonderd blikken per dag. Er is een felsmachine om de blikken luchtdicht te sluiten, maar de meeste handelingen zijn niet geautomatiseerd. Sascha: “In onze fantasie hebben we een superefficiënt geautomatiseerd bedrijf en een mooie experimenteerkeuken, waar we inspringen op actualiteiten. Als Rusland westerse tomaten boycot, gaan wij ze verwerken. Als er een walvis aanspoelt, blikken wij die in.” “Voor het zover is, moeten we wel als

een gek aan de bak,” zegt Vera. “Er zit groei in, maar in een goede maand verkopen we 750 blikken. Daar kun je geen droog brood van eten. We moeten naar tweeduizend; dan gaat het vanzelf draaien en kunnen we ons richten op impact. Dus Milieudefensieleden moeten er even tegenaan, haha!”

Coco is niet goedkoop. Wat is het beoogde publiek? Vera: “We zijn duur vergeleken met gangbare blikken. Maar als je onze producten naast restaurant- of kant-en-klaarmaaltijden zet, zijn we spotgoedkoop. Ons publiek wil lekker en duurzaam eten. Daarnaast dagen we de conservenindustrie uit het beter te doen. Is dat gelukt, dan heffen we onszelf op.” Sascha: “We dromen ervan de wereld te veranderen. Door middel van de Tostifabriek, nu met Coco Conserven, en we hebben ook nog een plan liggen voor een bank.” □

Naam: Marc van Rijsselberghe
Leeftijd: 61 jaar
Beroep: boer
Missie: met zilte landbouw de hongersnood te lijf

Wat is er zo bijzonder aan jullie aardappels? Dat we ze telen op de zilte grond van Texel en bemesten met zeewier. We zijn er in Nederland altijd vanuit gegaan dat aardappels niet kunnen overleven in zout water. Als Texelse boer, simpel van geest, dacht ik bij mezelf: zou dat wel zo wezen? Dus heb ik voor twee miljoen euro een testlocatie gebouwd en ben het gaan proberen. En inderdaad, het grootste gedeelte van de aardappels kan slecht tegen zout. Maar een klein gedeelte kan er juist goed tegen, en wordt er zelfs lekkerder en gezonder van.

Waarom is dit zo'n grote doorbraak? Er is op de wereld ruim 1,5 miljard hectare aan brakke grond. Als mensen daar groente kunnen verbouwen, betekent dat niks minder dan dat ze weer te eten hebben.

Dus jullie willen vanuit Texel een einde aan de honger maken? Ja, daar hebben we speciaal een stichting voor opgericht. We hebben op dit moment projecten in Pakistan en Bangladesh, en gaan nu ook in Afrika aan de gang. We hebben vanuit 52 landen verzoek om hulp gekregen. We geven ook advies over bemesting, waterbeheer, teeltbeleid en marktbeleid. Die kennis hebben we hier allemaal in huis.

Zijn meer gewassen geschikt voor zilte grond? Dat zijn we aan het onderzoeken. We hebben nu 700 planten getest. Van aardbeien tot broccoli, van sla tot tomaten. Ik denk dat zo'n 20 procent van de planten een kans heeft, waarvan misschien 5 procent een topper kan worden. Op dit moment hebben we al voor 300 miljoen hectare brakke grond geschikte rassen gevonden.

“Eén klein gedeelte aardappels kan juist heel goed tegen zout water, en wordt er zelfs lekkerder en gezonder van”

UBO's: raadsels uit zee

Vind jij wel eens iets op het strand waarvan je geen idee hebt wat het is? Je bent niet de enige. Stichting De Noordzee roept via social media de hulp in van mensen om deze raadselachtige objecten te identificeren.

Tekst Annemarie Opmeer Beeld Stichting De Noordzee en UBO-inzenders

“Is dat geen dopje van het touwtje van de luxaflex?”, zegt iemand. ‘Worden die dingetjes niet gebruikt voor het monteren van elektriciteitsleidingen?’, vraagt een tweede. Een ander weet het zeker: ‘Monopoly hotel’. Stichting De Noordzee heeft de hulp ingeroepen van hun volgers op Facebook en Instagram. Want tijdens hun ‘strandmonitoringen’ vinden ze regelmatig dingen waarvan ze niet weten wat het is, zogenaamde UBO's: *Unidentified Beached Objects*. Marijke Boonstra, projectleider Schone Zee, neemt ze mee naar kantoor. Daar start de analyse.

Het klinkt grappig, maar het identificeren van de gevonden voorwerpen is een serieuze zaak. “Om afval in zee bij de bron aan te pakken, moet je wel weten wat het precies is”, zegt Boonstra. “En soms hebben we echt geen idee.” Elk kwartaal monitort Stichting De Noordzee vier niet-toeristische Nederlandse stranden – telkens dezelfde – over een lengte van 100 meter, in opdracht van Rijkswaterstaat. “We verzamelen dan al het afval dat we vinden. We registreren dat op een turflijst die internationaal toegepast wordt.” De turflijst wordt gebruikt door elf landen in de Noordoost-Atlantische regio. Zo ontstaat er een goed beeld van de hoeveelheid, samenstelling en herkomst van het afval. De resultaten en expertise worden gedeeld via een online platform. En er worden regionale acties gehouden om zwerfafval in zee te verminderen.

Vispluis

Op nummer 1 van gevonden strandafval staat iets waarvan de organisatie heel goed weet wat het is: ‘vispluis’. →

→ “Dat zijn klossen nylon die onder visnetten hangen om ze te beschermen als ze over de bodem slepen. Kleine stukjes daarvan vind je overal terug.” Daarom is de stichting een vispluisproject gestart om een alternatief te vinden. “Dat kan afbreekbaar plastic zijn of natuurlijk materiaal. Op dit moment wordt een aantal opties op zee getest.”

Ondertussen spoelt er genoeg aan dat een raadsel is voor de onderzoekers. Iedere maand plaatst Boonstra een foto op Facebook en Instagram om mensen mee te laten denken. En vaak helpt dat. "Dat plastic blokje, de UBO van januari, werd door mensen op Facebook her-

kend als onderdeel van een touwladder. Men plaatste in de reacties zelfs foto's van ladders waar het aan bevestigd zat. Echt geweldig." Kunnen mensen ook zelf UBO's insturen? "Ja, dat kan, en dat gebeurt ook al!" Zegt Boonstra enthousiast. Na een uitzending over UBO's in het radioprogramma *Vroege Vogels* kwam er van alles binnen; een halve schoenzool, dobbers en plastic elastiekjes. "Sommige mensen hadden zelfs al contact gezocht met de veroorzaker, toen ze wisten wat ze hadden gevonden." ◻

De UBO van februari is nog een raadsel.
Wie weet wat het is? Help mee op
[facebook.com/Stichting.De.Noordzee](https://www.facebook.com/Stichting.De.Noordzee).

"Om afval in zee bij de bron aan te pakken, moet je wel weten wat het precies is"

→ “Dat zijn klossen nylon die onder visnetten hangen om ze te beschermen als ze over de bodem slepen. Kleine stukjes daarvan vind je overal terug.” Daarom is de stichting een vispluisproject gestart om een alternatief te vinden. “Dat kan afbreekbaar plastic zijn of natuurlijk materiaal. Op dit moment wordt een aantal opties op zee getest.”

Ondertussen spoelt er genoeg aan dat een raadsel is voor de onderzoekers. Iedere maand plaatst Boonstra een foto op Facebook en Instagram om mensen mee te laten denken. En vaak helpt dat. "Dat plastic blokje, de UBO van januari, werd door mensen op Facebook her-

kend als onderdeel van een touwladder. Men plaatste in de reacties zelfs foto's van ladders waar het aan bevestigd zat. Echt geweldig." Kunnen mensen ook zelf UBO's insturen? "Ja, dat kan, en dat gebeurt ook al!" Zegt Boonstra enthousiast. Na een uitzending over UBO's in het radioprogramma *Vroege Vogels* kwam er van alles binnen; een halve schoenzool, dobbers en plastic elastiekjes. "Sommige mensen hadden zelfs al contact gezocht met de veroorzaker, toen ze wisten wat ze hadden gevonden." ◻

De UBO van februari is nog een raadsel.
Wie weet wat het is? Help mee op
[facebook.com/Stichting.De.Noordzee](https://www.facebook.com/Stichting.De.Noordzee).

"Om afval in zee bij de bron aan te pakken, moet je wel weten wat het precies is"

Het is een stralende, vrieskoude ochtend in Amelisweerd. Alsof er royaal glinsterend poedersuiker over de bomen en struiken is uitgestrooid. Een paar dik ingepakte fietsers en trimmers produceren wolkjes waterdamp. Overal hoor je de A27, de snelweg aan de oostkant van Utrecht die langs het bos scheert. Elke Utrechter kent de landgoederen Amelisweerd en Rhijnduyn. Op mooie weekenden barst het hier van het volk en moet theehuis Rhijnduyn alle zeilen bijzetten om klanten te voorzien van pannenkoeken en drank. Amelisweerd is de dichtstbijzijnde natuur aan deze kant van de stad, waar je zo inloopt of -fietst.

Symbol

Begin jaren tachtig van de vorige eeuw groeide 'Amelisweerd', na een planologisch gevecht van elf jaar, uit tot het symbool van de Nederlandse milieubeweging. Die strijd culmineerde in een bosbezetting, waaraan de mobiele eenheid met veel machtsvertoon en geweld op 24 september 1982 een einde maakte. Drie uur later waren zeshonderd bomen omver gebulldoerd. Automobilisten rijden tegenwoordig tien rijstroken breed door het voormalige bos.

De schade aan het bos is tot een minimum beperkt. Dat is de verdienste van de duizenden mensen die de kont tegen de krib gooiden. Als Rijkswaterstaat zijn zin had gekregen, was de snelweg oostelijker en breder aangelegd en was er een serieuze hap uit het landgoed genomen.

Een halve eeuw geleden was er nauwelijks weerstand tegen het aanleggen van nieuw asfalt. Nederland was nog in de ban van het wederopbouwdenken na de Tweede Wereldoorlog. Het verzet tegen de A27 bij Amelisweerd was de eerste serieuze rimpeling in die gedachte. Dat verzet richtte zich – heel tekenend – aanvankelijk niet tegen de weg, maar tegen de ligging. Pas halverwege de jaren '70 werd de weg zélf het mikpunt. Meer wegen lossen de verkeersopstoppen

In de vorige eeuw groeide de A27 bij Amelisweerd uit tot symbool van de milieubeweging. Tegelijkertijd drong het inzicht door dat het klakkeloos aanleggen van wegen het fileprobleem niet oplost. Toch wil Rijkswaterstaat de A27 gaan verbreden. Actievoerders van toen en nu laten dat niet zomaar gebeuren. Tekst Han van

de Wiel Beeld Cor van Angelen, Milieudefensie, Jasper van Winden / Flickr, Eduard de Kam / HH

Meer asfalt, meer files

→ niet op als ze geen onderdeel zijn van een integrale visie op mobiliteit. Die boodschap blijft actueel, omdat die nog steeds niet lijkt te zijn aangekomen bij Rijkswaterstaat. Afgelopen januari werden de nieuwe plannen voor verbreding van de A27 gepubliceerd. Wederom wordt Amelisweerd bedreigd. En wederom ontbreekt een achterliggend idee.

Bosbezitters

Meta, Leo en Kees zijn rond de zestig. We treffen elkaar in de Utrechtse Vogelenbuurt.

In september 1982 hoorden zij bij de honderden bosbezitters in Amelisweerd. Leo en Kees als leden van een basisgroep die werd opgericht vanwege de acties tegen de kerncentrale van Dodewaard, Meta sloot zich individueel aan. Basisgroepen bestonden uit groepen vrienden en kennissen die zich samen grondig voorbereidden op grote acties zoals die in Dodewaard. “Dat leverde een organisatiestructuur en een actiemiddel op, die ook konden worden toegepast bij andere acties”, zegt Leo. De diversiteit was groot en de ondersteuning ongekend, met

mobiele keukens, drukkerijen, theater- en muziekgroepen, radiozenders, juristen en ehbo’ers. Dat het bos van Amelisweerd behouden moest worden, stond voor de drie als een paal boven water. “Het is een klein bos”, zegt Kees, “maar prima om in te wandelen, of te kanoën op de Kromme Rijn.” Voor Utrecht en Bunnik is het een belangrijk gebied, zegt Meta. “Toen ik studeerde ging ik er tussen de colleges vaak naartoe, om op een bankje bij te kletsen. Nu ik in Bunnik woon, fiets ik er vaak doorheen. Het is een landelijk gebied

“Als een kudde werden we het bos uitgejaagd”

Tijdlijn

1967

De aanleg van snelwegen staat hoog op de nationale agenda. Het partijprogramma van de PvdA bepleit een ‘versnelde en planmatige wegenbouw’. De PSP, een van de partijen die later opgaan in GroenLinks, schrijft: ‘Versnelde uitvoering van wegen is noodzakelijk om het verkeer in goede banen te leiden.’

1971

februari Student Jaap Pontier ontdekt tijdens een praktijkopdracht dat dwars door het bos van Amelisweerd een 132 meter brede weg op een hoog dijklichaam is gepland. Jaap richt met wat vrienden de Werkgroep Amelisweerd op. Doel: de weg zo westelijk mogelijk aanleggen, aan de rand van het bos.

6 juli Willem Drees jr. wordt de nieuwe minister van Verkeer en Waterstaat. Hij is sterk voorstander van het openbaar vervoer en gaat op de fiets naar zijn werk.

oktober De Utrechtse gemeenteraad stemt in meerderheid voor een alternatief van de Werkgroep Amelisweerd, dat het bos ontziet.

februari 1972

Minister Drees jr. bepaalt dat het nieuwe tracé een bestemmingsplanprocedure moet doorlopen. Bewoners krijgen inspraak.

zomer 1975

Rijkswaterstaat presenteert een verdiept en breed tracé (150-175 m). Veel te breed, vindt de Werkgroep. Twee jaar later gaat de gemeenteraad van Utrecht akkoord met dit ontwerp.

14 oktober 1978

3000 mensen demonstreren tegen de snelweg. De meerderheid van de gemeenteraad vraagt nu om alternatieven.

najaar 1981

Minister Henk Zeevalking (D66) van Verkeer en Waterstaat gaat akkoord met de nieuwe weg volgens RWS-ontwerp. In interviews noemt hij de strook te kappen bomen “een rij struiken”.

1982

18 september Demonstratie en begin boshuttenkamp. Gedurende die week treedt de Mobiele Eenheid meerdere keren hardhandig op.

23 september

Aankondiging kort geding tegen de kapvergunning bij de rechtbank in Utrecht.

24 september

Ontruiming van het bos door de ME; kap van de bomen tijdens de rechtszitting.

met koeien, wilgen en bossen.”

Vele weekeinden togen basisgroepen en anderen naar Amelisweerd om bij te dragen aan de ‘bosverdediging’. Kees: “We hebben dagenlang lange spijkers spiraalsgewijs in de bedreigde bomen staan rammen.” De spijkermethode was overgenomen van Duitse actievoerders die bij Frankfurt de aanleg van Startbahn West probeerden tegen te houden. Spijkers zouden het omzagen van de bomen bemoeilijken, was het idee. Hoog in de bomen werden hutten gebouwd, waarin

onverschrokken *diehards* zich zouden verschansen tijdens de ontruiming. Toen het bijna zover was, meldden Kees en Leo zich voor het nachtelijke wachtlopen. Kees: “Het was ook een spannende tijd.”

Tegen geweld

Van geweld moesten de drie niks weten. “We waren principieel tegen geweld tegen mensen en dieren”, zegt Kees. Er waren actievoerders die met enorme katapulten rondliepen, of die ijzerdraad tussen de bomen

spanden om politiepaarden te verwonden. “Dat ging ons veel te ver”, zegt Meta. Het was een tijd waarin vele actievormen – ludieke en radicale, met en zonder geweld – naast elkaar bestonden. Er werd onderling wel gediscussieerd, maar elkaars actiemethoden openlijk afvallen, deed je niet. De ontruiming in september was “heel eng en ging overweldigend snel” (Meta). Omdat het nog donker was en overal traangas hing “waren we volkomen gedesoriënteerd” (Leo). De ME begon “meteen te meppen” (Kees) en

2009

april De initiatiefgroep Kracht van Utrecht publiceert rapport over duurzame mobiliteit.

december Minister Camiel Eurlings (CDA) van Verkeer en Waterstaat verwerpt elk alternatief en volgt de Tracéwet-procedure.

oktober 2012

Tweede Kamer vraagt in meerderheid om onafhankelijk onderzoek naar alternatieven.

maart 2014

Volgens de maatschappelijke kosten-baten analyse zijn de voorgestelde plannen (2x7) alleen rendabel in het continue hoge groeiscenario (langdurig 3 procent groei).

19 januari 2017

Publicatie Tracébesluit verbreding A27-Ring Utrecht.

Kracht van Utrecht-initiatief: www.krachtvanutrecht-initiatief.nl
Vrienden van Amelisweerd: www.vriendenvanamelisweerd.nl
Kerngroep Ring Utrecht: www.snelwegen-utrecht.nl

“als een kudde werden we het bos uitgejaagd” (Meta), tot in de Utrechtse binnenstad aan toe. Daar stonden ze dan, bij de toenmalige rechtbank van Utrecht, in afwachting van de uitslag van een kort geding tegen de bomenkap. De ontreddering was groot toen bekend werd dat het bos al na drie uur tegen de vlakke lag, zonder de uitslag van het kort geding af te wachten. Meta: “We waren echt verslagen. De bomen lagen om, wat heb je dan nog?” Het kort geding werd noodgedwongen afgeblazen.

Wegverbreding

Drie decennia later dreigt opnieuw gevaar voor Amelisweerd. Rijkswaterstaat wil de bestaande weg verbreden tot twee keer zeven rijstroken, waarvoor aan weerszijden van de weg minimaal twee keer vijftien meter bos moet worden gekapt. Ter hoogte van de Koningsweg wordt de A27 deels overkapt (‘dak op de bak’), om een ‘Groene Verbinding’ te realiseren. Knooppunt Rijnsweerd krijgt drie verdiepingen. De opbrengst voor automobilisten: een paar minuten tijdswinst. De prijs: nog eens zes- tot zeventienhonderd gekapte bomen, meer geluidsoverlast, meer gezondheidsschade – zonder tegenvallers – ruim 1,1 miljard euro aan bouwkosten. Verontruste bewoners en organisaties hebben zich verenigd in de Kerngroep Ring Utrecht. Daarin trekken, naast leden van de Kracht van Utrecht en Vrienden van Amelisweerd, diverse bewonersgroepen en natuur- en milieuorganisaties met elkaar op. In het Milieucentrum Utrecht spreek ik Jos Kloppenborg en Jan Korff de Gids. Al ruim veertig jaar volgen deze Vrienden van Amelisweerd de ontwikkelingen rond de snelweg op de voet.

Een pot verf

Jos en Jan zien niks in de verbreding van de A27. Jos: “Er staan zelden files op dit stuk van de weg, de onderbouw van Rijkswaterstaat is uitermate zwak. En de toegezegde ecologische compensatie is volstrekt onvoldoende.” Het aantal rijstroken kan volgens Jos binnen het huidige wegprofiel worden uitgebreid van vier plus zes naar twee keer zes. Verbreding van de bak is dan niet nodig, “een pot verf volstaat.”

Maar hun kritiek gaat dieper: Rijkswaterstaat hanteert een achterhaalde visie op mobiliteit, met achterhaalde cijfers over de groei van het autoverkeer en zonder aandacht voor het openbaar vervoer, de fiets, voetgangers. Jan: “Er is nooit een goede discussie geweest over wat de regio Utrecht nodig heeft. Tweede van het verkeer op de snelwegen is regionaal verkeer. Meer asfalt leidt daarom tot meer opstoppingen bij op- en afritten. Wat je wel moet doen: kijken hoe je het regionale verkeer op een efficiënte en effectieve wijze kunt faciliteren met een schaa sprong voor het fiets- en het OV-netwerk. Als je een snelweg verbreedt zonder visie, is de automobilist alleen maar sneller op de plek waar het verkeer vastloopt.”

Amelisweerd leeft

Om haar punt te onderbouwen heeft de Kerngroep Ring Utrecht een onafhankelijk ingenieursbureau opdracht gegeven gedegen onderzoek te doen op basis van actuele cijfers. Onafhankelijk is onafhankelijk, benadrukt Jos, die de naam van het bureau nog niet wil noemen. “We durven dat risico te nemen, omdat we zeker weten dat meer asfalt leidt tot meer files.” Voor het onderzoek was 30 duizend euro nodig. Dat bedrag werd binnen een maand opgehaald met crowdfunding: bijna 1500 mensen hebben samen meer dan 41 duizend euro gestort.

Jan: “Een bewijs dat Amelisweerd leeft onder Utrechters.” Harde acties, zoals in de vorige eeuw, zijn onwaarschijnlijk. Een gang naar de Raad van State, met het onafhankelijke onderzoek onder de arm, maakt de Kerngroep wel. Jos en Jan verwachten veel van de hoogste bestuursrechter: die stelde al in 1980 dat het bos bij Amelisweerd grote waarde heeft en de te kappen strook zo smal mogelijk moest blijven. Ze hebben hun hoop ook gevestigd op de nieuwe Tweede Kamer en een nieuw regeerakkoord na de verkiezingen van 15 maart. De tijd is rijp voor een andere kijk op mobiliteit; het Tracébesluit van de minister van Infrastructuur en Milieu zou zomaar in de ijskast terecht kunnen komen. Samen met onder meer Milieudefensie voeren ze de politieke druk op, om duurzame, actieve en gezonde mobiliteit hoog op de agenda te krijgen. “Ik zie nu meer heil in publiciteit als drukmiddel op de politiek”, zegt Leo. “Iets fysiek tegenhouden, daar geloof ik niet meer zo in. Ik denk nu strategischer.” Idealistische bevoegenheid heeft plaats gemaakt voor realisme bij de drie voormalige actievoerders, maar de betrokkenheid bij Amelisweerd is er niet minder om geworden. “Publicitaire acties tegen de wegverbreding, waarbij het aantal deelnemers telt, daaraan doe ik zeker mee”, benadrukt Leo. De andere twee knikken instemmend. □

Wat de computer kan leren van de schrijfmachine

De schrijfmachine ontketende een ware informatierevolutie rond het begin van de twintigste eeuw. Typen gaat ongeveer vijf keer sneller dan schrijven met een pen. Bovendien produceert een schrijfmachine een vlot leesbare tekst. Voor het kopiëren van documenten waren de voordelen nog groter. Voor de Industriële Revolutie kon een document alleen maar worden gekopieerd door het opnieuw met de hand te schrijven. Door carbonpapier in een schrijfmachine te stoppen, konden echter tot tien identieke documenten tegelijkertijd worden gemaakt.

De kantoorcomputer verscheen in de jaren 1960 en raakte ingeburgerd tijdens de jaren 1980. Net zoals de schrijfmachine ontketende de computer een ware informatierevolutie. Tekst kan worden aangepast alvorens hij op papier verschijnt, wat opnieuw tot een belangrijke tijdswinst leidt. Het aantal kopieën is bovendien onbeperkt. Maar op het vlak van energieverbruik zijn er belangrijke verschillen tussen de eerste en de tweede informatierevolutie. Ondanks de veel hogere schrijfsnelheid bleef de schrijfmachine een volledig door menselijke spierkracht aangedreven apparaat, net zoals de pen. De productie van een schrijfmachine kostte weliswaar energie, maar gezien de zeer lange levensduur van de machines kon die over decennia worden verdeeld.

Tegenover de extra tijdswinst die door de computer wordt geleverd, staat echter een zeer hoog energieverbruik. Ten eerste kan een computer niet werken zonder elektriciteit – en hetzelfde geldt voor de printer. Ten tweede kost de productie van een computer erg veel energie, terwijl de levensduur ervan veel korter is dan die van een schrijfmachine. Bovendien is de computer intussen continu verbonden aan het internet, waardoor het energieverbruik nog verder stijgt. De tweede informatierevolutie kwam er dus ten koste van een veel hoger energieverbruik.

Moeten we dan terug naar de schrijfmachine? Niet noodzakelijk. Er bestaan een aantal apparaten die het beste van schrijfmachine en computer combineren. Deze toestellen, zoals de Freewrite, de Casiowriter en de Alphasmart, hebben een groot toetsenbord maar een klein schermje dat lijkt op dat van een

elektronische rekenmachine. Ze zijn gemaakt om lang mee te gaan en verbruiken veel minder elektriciteit: de Alphasmart heeft slechts 0,01 watt nodig. Tekst kan op het scherm worden bewerkt, maar in tegenstelling tot een computer is er geen internetverbinding.

Duurzaamheid is niet de enige troef van deze “digitale schrijfmachines”. Een groot voordeel is dat het schrijfproces niet

Deze machines maken een echte computer niet overbodig, maar ze kunnen het gebruik ervan wel beperken

wordt onderbroken door e-mails, nieuwsberichten, of de gewoonte om snel iets op te zoeken – en vervolgens uren te verdwalen op het internet. Deze machines maken een echte computer niet overbodig, maar ze kunnen het gebruik ervan wel beperken.

Kris De Decker is oprichter van Lowtech Magazine en geeft ons elk nummer feit en fictie rond een hightech oplossing voor een duurzamere samenleving. www.lowtechmagazine.be

... dat hij bijna pijn doet.

De *H is van Havik* heet het boek. Zolang je het laat liggen, is er weinig aan de hand. *The Times* voorspelt dat dit boek een klas-sieker wordt. Volgens de *Volkskrant* is het ‘een schitterend monu-ment’. Dat staat keurig op de achterflap. Het oogt vrij dik. Goed verzorgd. Geen probleem. Tot je het boek openslaat. Ik waarschuw je, let op als je dat doet.

Hou je vast. Voorzichtig. Daar, links in de verte, jaagt Helen met haar havik. Ze speurt de heggen af, ze wroet in holen. Ze is boos. ‘De woede was groot en kwam uit het niets,’ schrijft ze er zelf over. ‘Het was woede om iets wat niet past, de frustratie die je overvalt wanneer je iets in een doos probeert te doen die net te klein is.’ Het was woede, omdat haar vader was gestorven. Helen MacDonald beschrijft haar rouwproces. Haar eenzaamheid en haar verdriet. Ze constateert ‘dat het leven zich ontpopt als iets wat uit gaten bestaat. Hiaten. Verliezen. Dingen die verdwijnen.’ En daar kan ze niet mee omgaan.

Om iets omhanden te hebben en haar verlies te verwerken, richt Helen een havik af. Ze gaat ermee op jacht. Daar loopt ze, op het veld.

‘Ik was verbijsterd door de radicale verandering die het jagen teweeg had gebracht in hoe ik dingen beleefde; dat de wereld in het niets oploste maar tegelijkertijd zo echt, zo tastbaar was dat hij bijna pijn deed. Dat elke seconde die voorbijging vertraagd werd, uitgerekt, zodat we als het ware buiten de tijd werden geplaatst.’ Dat schrijft ze.

‘De havik was als een vuur dat mijn pijnen wegbrandde. Op haar klapwiekende, gestreepte vleugels ontvluchtte ik de dood.’ Wie haar boek leest, is een prooi. Je wordt gegrepen door de rauwheid, door de tederheid, door de gelaagdheid van de vogel en de vrouw. ‘De havik is echt. Zij kan weerstand bieden aan de

betekenissen die mensen haar toeschrijven.’ En dat zijn wij haast niet meer gewend.

Natuur tot in het merg van je bot-ten, je dromen, je angsten, je vreugde en je hoop. Koesterend en guur, tot in het diepst van je bestaan.

Thomas van Slobbe

De H is van Havik. Helen MacDonald, De Bezige Bij, Amsterdam, 2016. ISBN 9789023 492412. 352 pagina's. Prijs € 19,90.

PUBLICATIES

Politieke merken

Kan elke partij de verkiezingen winnen? Misschien wel als ze de kunst afkijken van de grote merken. Wat als de PvdA denkt als de HEMA, als D66 denkt als Apple? Merkdeskundige Marc Oosterhout analyseert de zeven grootste partijen van Nederland. Onder het motto ‘meer democratie met minder

partijen’ schetst hij zijn ideale politieke landschap. Prominenten uit de politiek geven hun mening.

De kunst van het kiezen, elke partij kan de verkiezingen winnen. Marc Oosterhout, Uitgeverij Lias, 2017. 336 pagina's. ISBN 978 90 8803 086 4. Prijs: € 19,95.

Polderverhalen

Journalist Frank Westerman voert de lezer mee door het veranderende Nederland, het drassige achterland en zijn bewoners, en laat zien met welk optimisme wij de natuur omvormen. Vaak met schadelijke gevolgen. Onder meer de gaswinning in Groningen, stier Herman en de rol van het water komen aan bod. Deze verhalenbundel kwam tot stand

dankzij zijn gastschrijverschap aan de Universiteit Leiden en is een kritische ode aan een land waar je ondanks alles niet *niet* van kunt houden.

In het land van de ja-knikkers. Verhalen uit de polder. Frank Westerman, Singel Uitgeverijen, 2017. 272 pagina's. ISBN 9789021406145. Prijs: €18,99.

Zaden telen

Ben je al bezig in je moestuin? Dan word je vast warm van dit boek. Deze handleiding leert je de kunst van het zaden telen, schonen en bewaren van de meest voorkomende moestuin-groentes. Duidelijke uitleg van hoog niveau, met veel prakti-sche tips, geschikt voor gevorderde tuiniers. Handzame uit-gave met foto's en illustraties, toegankelijk

geschreven.

Zelf zaden telen, VELT, Uitgeverij Jan van Arkel, 2016. Oorspronkelijk door Seeds of Diversity Canada, vertaling Janneke Tops en Lieven David. 144 pagina's. ISBN 978 90 6224 543 7. Prijs €17,95.

TELEVISIE

Leven met bevingen

Hoe is het om als door de aardbevingen gedupeerde Groninger overgeleverd te zijn aan de grillen van de NAM? Een regelrechte hel, laat *De stille beving* zien. Twee jaar lang volgden de docu-mentairemakers het leven van Annemarie Heite en haar gezin, dat meer en meer wordt gedomineerd door de onder hun voeten trillende grond. In en rond het huis legden 20 camera's alle lief en leed 24 uur lang vast.

Annemarie en haar man Albert zijn mondig, slim en samen sterk, wonen in hun droomhuis – een monumentale boerderij uit 1837 – in een idyllische omgeving. Er wordt gebarbecued, gespeeld en gelachen. 's Nachts schieten uilen en marters door de schuur. Dit geluk wordt echter overschaduwd door de zichtbaar groter wor-dende scheuren en kieren, onder andere in de slaapkamer van de twee dochters. Is het er nog wel veilig?

Op de dag dat Annemarie te gast is in de talkshow *RTL Late Night*, hangt de NAM plotseling aan de lijn: ze willen per se langskomen. Aan de keukentafel beloven ze voor het oog van de camera dat de problemen gewoon opgelost moeten worden en dat de kosten géén rol spelen. Die avond zegt Humberto Tan terecht dat Annemarie de spreekbuis van de Groningers moet worden. Terwijl de seizoenen verspringen, zien we dat ook steeds meer gebeuren. Annemarie verwelkomt Lodewijk Asscher en zegt hem beleefd maar beslist de waarheid. “De NAM, Shell en Exon-Mobil mogen zich opstellen als verzekeraar terwijl zij de schade veroorzaakt hebben. De overheid staat erbij en kijkt ernaar.” Ondertussen staan veel mensen in de kou, blijkt uit bezoeken die Annemarie brengt. Als de schuur van de burens plotseling instort en ze huis en haard moeten verlaten, wordt er niets voor ze gedaan. Verderop slaapt een jonge vrouw in een piepklein schuur-tje omdat haar huis onveilig is. “Mijn bestaan heeft blijkbaar geen enkele waarde”, snikt ze. Deze mensen zitten gevangen, ze kun-nen geen kant uit en worden door iedereen in de steek gelaten. Ook als je deze verhalen al wel kent, grijpt de onrechtvaardigheid van deze benarde situatie je als kijker naar de strot. De bekende verdeel-en-heers-tactieken en pogingen om een geheimhoudingsplicht af te dwingen, het komt allemaal voor-bij. De aanvankelijke mooie beloften aan Annemarie en Albert worden later, opnieuw op camera, weer door de NAM afgezwakt. Wie zich nog niet solidair voelde met de Groninger, zal dat door deze mooie, ingetogen ode zeker gaan doen.

Wendy Koops

De stille beving is op 4 maart om 20.00 uur te zien op NPO2.

BIOSCOOP

Barometer van de natuur

Ergens tussen Ierland en IJsland ligt Faerøer, een bijna mythische, in mist gehulde eilandengroep waar men al eeuwenlang van de zee en de lucht leeft. Dat wordt steeds moeilijker; beiden raken leeg. En ook hun walvisjacht ligt onder vuur. In de documentaire *The Islands and the Whales* zien we hoe Sea Shepherd tevergeefs een bloedige walvisslacting probeert tegen te houden. Wat waarschijn-lijk wél een eind aan de walvisvangst zal maken, op den duur, zijn de extreem hoge kwikwaarden in het walvisvlees. De bewoners worden er op de lange termijn ziek van. Eén van de personages in deze prachtige documentaire maakt zich zorgen om de snelle ver-anderingen die hij om zich heen ziet: “Dit eiland zou de barometer van de natuur moeten zijn.”

The Islands and the Whales, vanaf 30 maart te zien.

FESTIVAL

Climate Justice

Met mensenrechten als belangrijke focus, organiseert het Movies That Matter Festival ook een talkshow over Climate Justice. Eregast op het festival is Mary Robinson (voorzitter van de Mary Robinson Foundation for Climate Justice), de eerste vrouwelijke president van Ierland en voormalig Hogecommissaris

voor de Rechten van de Mens van de VN. Natuurlijk zijn er tal van beziens-waardige films, zoals de niet te missen onderzoeksfilm *The Borneo Case* over een van de grootste milieudelicten uit de geschiedenis en het hierboven be-schreven *The Islands and the Whales*.

Movies That Matter, van 24 maart t/m 1 april in Den Haag.

BIOSCOOP

Fabel over het kapitalisme

Gold, een film vol mysterie, avontuur, hebzucht, verraad en behoor-lijk wat humor, is losjes gebaseerd op een enorme Canadese fraude-zaak uit 1999. Het bedrijf Bre-X claimde diep in de jungle van Borneo de grootste goudader ter wereld te hebben ontdekt. Meteen scho-ten hun aandelen de lucht in. Tot bleek dat er helemaal geen goud was. Iets soortgelijks overkomt zakenman Kenny Wells en avonturier/geoloog Michael Acosta, die op slag de supersterren van Wall Street

worden als ze goud vinden. Ze wente-len zich in miljarden, vrouwen en feestjes, wat de argwaan en jaloezie wekt van de Wall Street-bonzen. Die willen Wells maar al te graag ten gronde richten.

Gold, vanaf 16 maart in de bioscoop.

Verwarmend levenswater

Het is toch weer even wennen, die winterse kou. Met een glaasje *Eau de Vie* ben je snel weer lekker warm van binnen. De drank wordt in Almere gemaakt van biologische pruimen. De ambachtelijke distilleerderij BioSpirits gebruikt behalve biologisch geteelde en gecertificeerde grondstoffen, veel geduld en ouderwets vakmanschap voor het maken van dit levenswater. *Eau de Vie – Prune* bevat 45 procent alcohol en is voor €26,95 per halve liter verkrijgbaar via www.biospirits.nl.

- Voordelen:** Van eigen bodem. Gemaakt van biologische grondstoffen.
- Nadelen:** Er zijn gezondere manieren om warm te worden.

Rainwinner

Wil je je wc doorspoelen of de was doen met hemelwater? Overweeg dan het plaatsen van Rainwinners in je tuin of op je balkon. De holle regentonmodules, van ieder 110 liter, zijn als ‘legoblokken’ naast en/of op elkaar te plaatsen. Zo kun je elke gewenste hoeveelheid regenwater opslaan. Je kunt het opslagsysteem dubbel functioneel gebruiken, bijvoorbeeld door het als schutting te gebruiken. Het plastic lelijk? Het is mogelijk de Rainwinner te bekleden, te laten begroeien of te laten integreren in een steenkorf. De Rainwinner kost €465,- per 3 stuks. Inclusief bijkomende materialen zoals koppelingen, buis, tyleen, kraan, aftapkraan en regenwaterkoppeling voor de regenpijp. Winnaar van de waterinnovatieprijs.

- Voordelen:** Huishoudens kunnen vijftig procent besparen op leidingwater door regenwater te gebruiken. Neemt weinig ruimte in. Ontlast het riool.
- Nadelen:** Teruggerekend naar prijs per liter valt de prijs nog mee, vergeleken met andere watertonnen. Maar het is een forse investering.

Bestemming voor overgebleven groenten

Soep maken van overgebleven groenten is gezond én goed tegen voedselverspilling. Maar: veel mensen vinden dat moeilijk of hebben er geen tijd voor. Met SoepStarter, een mix van gesnipperde ui, groenten en kruiden, zet je binnen een kwartier groentensoep op tafel, volgens de verpakking. SoepStarter is er in de smaken Frans, Indiaas en Arabisch en is met elke willekeurige groente te gebruiken. SoepStarter kost €3,75 per doosje, daarmee maak je drie keer een liter soep. Verkrijgbaar via SoepStarter.nl.

- Voordelen:** Vrij van E-nummers, palmolie en gistextract. Stimuleert het gebruiken van overgebleven groenten die anders misschien weggegooid zouden worden.
- Nadelen:** Het is een bouillonvariant dus, maar dan behoorlijk prijzig. En niet iedere groente is in een kwartier gaar.

Sneeuwkllokjes de grond uit kijken

Als ze eenmaal staan, zijn ze haast niet weg te krijgen, maar als droge bol geplant slaan ze vaak niet aan. Hoeve Vertrouwen uit Wieringerwerf heeft er een oplossing voor. Van januari tot april verkoopt deze biologische bloembollenkweker sneeuwkllokjes ‘in ‘t groen’, dat wil zeggen compleet met wortels en bladeren. Staan ze eenmaal bij je in de tuin, dan vergeelt en verdwijnt het blad. Het volgend voorjaar bloeien ze en in de jaren erop vermeerderen de klokjes zich snel. Prijs: vanaf €5,- per tien sneeuwkllokjes. Boven de tien euro geen verzendkosten. Te bestellen via www.sneeuwkllokjes.nl

- Voordelen:** Biologisch en gegarandeerd succes. Als je toch gaat bestellen, kun je bij deze kweker ook andere stinzenplanten zoals daslook mee bestellen.
- Nadelen:** Je moet een jaar wachten voordat je van je sneeuwkllokjes kunt genieten.

Weet wat je eet!

Handig: de ingrediëntenscanner in de Ekoplaza-app. Hiermee wil Ekoplaza consumenten helpen etiketten te interpreteren. Door een foto te maken van een etiket kun je levensmiddelen en cosmetica in alle supermarkten (en ook thuis) scannen op verborgen E-nummers, plastics en chemicaliën. Gekleurde balken geven in de app aan of het ingrediënt goed of fout is. Zo ontdek je bijvoorbeeld of er microplastics in een tandpasta verwerkt zijn. “De database van E-nummers en andere ongewenste ingrediënten proberen wij zo volledig mogelijk en naar waarheid te vullen. Ekoplaza wil zo transparant mogelijk consumenten helpen bij de bewustwording rondom, naar onze mening, ongewenste ingrediënten. Het oordeel is aan jezelf”, aldus Ekoplaza in de app. De Ekoplaza-app is gratis beschikbaar voor iPhone.

- Voordelen:** Verborgen E-nummers, plastics en chemicaliën herkennen. Je kunt met de app ook je boodschappen bij Ekoplaza bestellen.
- Nadelen:** Het scannen van producten gaat nog niet vlekkeloos, dus even checken of de scanresultaten overeenkomen met wat er op het etiket staat, is een goed idee. Alleen voor iPhone.

Hout om de billen

Deze gecertificeerd biologische boxershort is gemaakt van eucalyptushout. Zo ongeveer de zachtste en soepelste stof van de wereld, zegt maker Saint Basics. En dat is niet het enige voordeel: de stof wordt gemaakt in een zero-waste proces. Het is daarmee 95 procent minder belastend voor het milieu dan katoen. Bovendien is de stof ademend, vochtregulerend en anti-bacterieel, ‘zodat alles lekker fris blijft’. De boxer werd in Nederland ontworpen en gemaakt in Portugal. Iedereen kreeg eerlijk betaald en kinderarbeid kwam er niet aan te pas. Wat wil je nog meer? De boxershort St. Luke forest Diamonds van Saint Basics kost €24,95 en is te bestellen via www.saintbasics.com.

- Voordelen:** Eerlijke, duurzame, mooie en comfortabel zittende onderbroek.
- Nadelen:** Je moet er wel wat voor overhebben.

Zelf tandpasta maken

Ingrediënten die ik niet kan uitspreken wil ik niet in mijn voeding hebben. Maar ik wil ze ook niet in mijn verzorgingsproducten hebben. Ik wil alleen verzorgingsproducten gebruiken waarvan je de ingrediënten kunt eten! Tandpasta uit de winkel zit vol met onuitsprekbare ingrediënten en die dienen we te vermijden, zoals ook Michael Pollan zegt in zijn boek *Pleidooi voor Echt Eten*. Dus ben ik op zoek gegaan naar een recept om zelf tandpasta te maken.

- En voilà, mijn ingrediënten:
- biologische koudgeperste kokosolie
 - zuiveringszout

Hoe ga je te werk:

Smelt de kokosolie *au bain marie*. Als de kokosolie gesmolten is, voeg je het zuiveringszout toe. Ik voeg net zoveel zuiveringszout toe tot de kokosolie ongeveer voor éénderde verzadigd is met zuiveringszout. Je kunt ook meer of minder doen, test even welke verhouding jij zelf het prettigste vindt! Laat de kokosolie afkoelen, zo stolt deze weer. Tijdens het afkoelen geregeld even roeren zodat het zuiveringszout goed verdeeld wordt, want dit heeft deze de neiging om naar de bodem van je potje te zakken. Kokosolie heeft een heilzame werking voor je mondhygiëne, want het heeft een sterk remmende werking op de groei van schadelijke bacteriën. Gebruik wel de koudgeperste kokosolie – olie dus waar nog een kokosmaak aan zit, niet één die is ontgeurd – omdat deze onbewerkt is. Zo zijn de voedingsstoffen en bacterieremmende eigenschappen bewaard gebleven. In de zomermaanden is de kokosolie zacht en goed smeerbaar. Maar in de wintermaanden is deze hard en zul je dus met je tandenborstel even goed in het potje moeten schrapen om er wat van op je tandenborstel te krijgen. Zuiveringszout heeft vele goede eigenschappen die het geschikt maken als tandpasta. Het neutraliseert zuren (die gaatjes veroorzaken), het verwijdert tandplak, neemt geurtjes weg en vermindert irritatie van het tandvlees. In mijn zelfgemaakte tandpasta zit geen fluoride, omdat het afhankelijk van je inname twijfelachtig is of dit wel zo gezond is als beweerd wordt. Wij beperken daarom onze inname op deze manier. Meer info daarover kun je lezen op mijn site. Voor het tandpoetsen gebruiken wij onze zelfgemaakte tandpasta en ook composteerbare tandenborstels, zo is ons afval met tandenpoetsen helemaal zero waste.

Met dit recept kun je tandenpoetsen zonder gif, zonder afval én, niet geheel onbelangrijk, zonder gaatjes!

Deze ingrediënten om zelf tandpasta te maken kun je vinden in veel biologische winkels, sommige kookwinkels en de webwinkel van Green Evelien.

Green Evelien leeft met haar gezin in de Ardennen een donkergroene eco-lifestyle en geeft ons ieder nummer een inspirerende tip. Neem ook een kijkje op haar website www.GreenEvelien.com

Green Evelien

Salie-appeltjes Vertrouwen in Trumptijden

Ik stel me zo voor dat terwijl ik dit stukje tik, op Trumps eerste presidentiële werkdag, Michelle Obama's moestuin bij het Witte huis met de gifspuit wordt kapotgespoten en omgebulldozerd. Een kleine acht jaar geleden begon ze met deze tuin – met 55 verschillende groenten – de Witte Huis-keuken en de voedselbank van gezond, lokaal voedsel te voorzien en te strijden tegen overgewicht. Vlak voor haar vertrek liet Michelle voor de zekerheid de paden tussen de groentebedden in beton gieten, zodat het voor haar opvolger moeilijker werd er een golfbaan van te maken. Maar al na een paar minuten nadat Trump daar op het bordes van het Capitool als president stond, werd duidelijk dat we ons geen illusies hoeven te maken. Ook niet over Michelle's moestuin. De Amerikanen blijken een meedogenloze, leugenachtige, fascistoïde leider in het zadel te hebben geholpen. Wat niet alleen politieke en morele verontwaardiging maar ook – nu al – existentiële vragen oproept. Hoe hebben mensen dit kunnen laten gebeuren, hoe gaan we om met het kwaad dat blijkbaar in de wereld en in ons mensen huist? Hoe nemen we zélf onze verantwoordelijkheid? Voor de beantwoording komen juist die moestuinen en fruitgaarden van pas. Toeval of niet, maar op de dag dat Trump verkozen bleek, ontving ik het volgende bericht in mijn mailbox: 'In Milwaukee County (Wisconsin) zijn drieduizend appelbomen aangeplant, waarmee het is uitgegroeid tot de grootste stedelijke biologische fruitboomgaard van de VS'. Dat bericht op dat deprimerende moment in de geschiedenis, deed een uitspraak van Maarten Luther naar boven ploppen: 'Als ik wist dat morgen de wereld zou vergaan, zou ik vandaag een appelboom planten.'

Het drukt een de rationaliteit ontstijgend, diep-wezenlijk, zo je wilt spiritueel besef uit: wat er ook gebeurt, zelfs tegen beter weten in, vertrouwen we het leven en geven het door. Zoals de legendarische Johnny Appleseed deed, de Amerikaanse kolonist die eind achttiende, begin negentiende eeuw per boot de door de VS trok om met zijn appelpitjes overal kwekerijen voor appelbomen op te zetten. Nu nog zingen sommige Amerikaanse gezinnen voor het eten een liedje ter zijner nagedachtenis: 'Ooooooh, the Lord is good to me, and so I thank the Lord, for giving me the things I need, the sun and the rain and the appleseed.' Die appels van Johnny's bomen waren trouwens, omdat ze van niet-geënte appelbomen kwamen, vaak niet te vreten zo zuur en bitter. Alleen geschikt voor de cider. Ook goed: lichte beneveling werkt eveneens vertrouwenwekkend.

We maken salie-appeltjes: een bijgerecht, bijvoorbeeld bij gestoofde zuurkool.

Michiel Bussink verbouwt eten, geeft workshops over eten en schrijft over eten. Onder andere in zijn boeken *Eten uit de buurt*, *Lekker Landschap*, *Ik eet dus ik ben* en *Smaakboek Achterhoeks fruit*. Vind hem op www.michiellbussink.nl

Ingrediënten

- 1 zoetzure appel per persoon: geen moesappels
- 1 plak boter per persoon
- Handjevol salie
- Zout en verse peper

Ontdoe de appels van de klokhuizen met behulp van een appelboor en een mesje. De onderkant moet in de appel blijven zitten. Snijd verse salie fijn of verkruimel gedroogde salieblaadjes en prak die met wat zout en gemalen peper door de boter. Vul de appels met de salieboter en pak elke appel in met aluminiumfolie. Zet 20 minuten in een op 180 graden voorverwarmde oven. Beoordeel met een vork of de appels gaar zijn, laat ze eventueel nog wat langer in de oven staan. Serveer elke eter een ingepakte appel.

Wie: Mark Geerts
Leeftijd: 60 jaar
Beroep: CEO van Paperfoam
Missie: minder plastic op de wereld

Wat is Paperfoam? Paperfoam is verpakkingsmateriaal dat voor een groot deel uit zetmeel bestaat. Dat zetmeel we uit aardappelen. Het wordt vooral voor het verpakken van elektronica gebruikt, maar het ligt ook al in de supermarkt. Misschien ken je de eierdozen van Rondeel wel.

Hoe ontstond dit idee? Ik werkte bij een zetmeelcoöperatie in de veenkoloniën, waar ze aardappelen verwerken tot zetmeel. Plastic wordt van synthetische polymeren gemaakt, en zetmeel is een mooie natuurlijke polymeer. Zo kwam een van mijn collega's op het idee. Toen hebben we Paperfoam opgericht.

Wat is er zo duurzaam aan? Aardappelen kan je elk jaar opnieuw laten groeien, olie je maar een keer uit de grond kan halen. De productie vraagt weinig energie. Het is een heel licht product, waardoor je bij het vervoer minder CO₂ uitstoot. De CO₂-uitstoot is daardoor 85 procent lager dan van een plastic verpakking. En het is ook nog eens volledig biologisch afbreekbaar.

Gaat dit wereldwijd plastic vervangen? Voorlopig zijn wij het enige bedrijf ter wereld dat het maakt. Maar ik geloof dat dit de toekomst is. Plastic levert zoveel problemen op. Bovendien is de olievoorraad eindig. We moeten snel met plastic stoppen en daar willen wij aan bijdragen.

Is het niet gek om aardappelen tot verpakking te verwerken zolang er mensen honger lijden? Nee hoor, dat zit elkaar niet in de weg. Zetmeelaardappelen zijn een heel ander type aardappelen dan consumptie-aardappelen. Ze worden geteeld in gebieden waar geen consumptieaardappelen kunnen groeien. Zoals de veengronden dus.

"We moeten heel snel met plastic stoppen, en daar willen wij met Paperfoam aan bijdragen"

Deelnemers van de Nationale Postcode Loterij bedankt!

Dankzij je deelname aan de Nationale Postcode Loterij kan Milieudefensie nóg meer doen om een eerlijke en duurzame wereld dichterbij te brengen.

Samen bereiken we meer.

 milieudefensie
anders kijken, anders kiezen

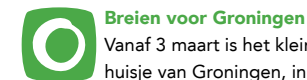
Oproepen en Agenda

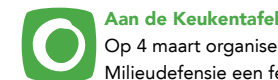
Kijk voor een actueel activiteitenoverzicht op www.milieudefensie.nl/doemee

Grootouders voor het Klimaat

Opa's en oma's verzamelen zich op het Plein voor de Tweede Kamer om de aandacht te vestigen op klimaatverandering. Georganiseerd door Urgenda/Grootouders voor het Klimaat. Elke 1e en 3e donderdag v/d maand, om 15.00 uur, tot aan de verkiezingen. Meer informatie: www.grootoudersvoorhetklimaat.nl.

Vanaf 3 maart is het kleinste huisje van Groningen, in Rottum, ingepakt in breiwerk en kan iedereen het 2 weken lang bezichtigen. Vanaf 1 april is er een foto-expositie over het Groningse gasverzet in de kerk van Rottum.

Op 4 maart organiseert Milieudefensie een feestelijke talkshow over voedsel en klimaat. Over anders boeren, anders consumeren en een ander voedselbeleid. Met workshops, films, lekker eten en muziek. **4 maart**, van 17.30 tot 23.00 uur Metaal Kathedraal, Rijksweg 20, Utrecht (er wordt vervoer geregeld vanaf Utrecht CS). Prijs: €6,- inclusief 2 consumpties. Meer info: milieudefensie.nl/aande-keukentafel.

Van 6 februari t/m 4 maart organiseert Milieudefensie in het kader van de Eerlijke Melk-campagne een actiemaand. Wil je in jouw stad meedoen met een ludieke actie? Meld je dan aan via: eerlijke-melk.nl/doe-mee.

Reclaim the seeds

Zadenruilbeurs voor het vergroten van de landbouwdiversiteit en om aandacht te vragen voor de bedreigingen van grote bedrijven en Europese zadenwetgeving. **Reclaim The Seeds / A Seed** **4 maart 2017**, Cultuurspinnerij De Vasim, Winselingsweg 41 (ingang via Latensteinweg), Nijmegen. De volgende dag (5 maart) meewerken in de ecologische strowijk IEWAN. Karl Marxstraat 101, Lent (Nijmegen Noord). Meer informatie: www.reclaimtheseeds.nl.

Brommers en luchtverontreiniging

Symposium over de bijdrage van brommers aan de luchtkwaliteit en gezondheid, door VVM netwerk van milieuprofessionals - Sectie Lucht. **7 maart** van 12.00 tot 17.00 uur, Stads Kantoor (Restaurantplaza, 11e etage), Stadsplateau 1, Utrecht. Prijs: (ex. btw.) VVM-leden € 59,50 Studentleden € 7,50 Niet-leden € 79,50. Meer informatie: www.vvm.info.

Duurzaam ondernemerschap voor jongeren

Op 11 maart 2017 organiseert de Woesteland Academie een inspirerende workshop waarin handvatten worden gegeven voor het opzetten van een duurzaam initiatief. **11 maart**, van 10.00 tot 15.00 uur, IVN Kantoor Gelderland, Arnhem. Prijs: €35,-. Lunchpakket meenemen. Meer informatie: www.woestelandacademie.nl.

Demonstratie kerncentrales

Zes jaar na de kernramp Fukushima gaan WISE en Laka de straat op om de sluiting van de kerncentrales in Doel en Tihange te eisen. Zaterdag **11 maart**, in Antwerpen (Be) om 14 uur. Vanuit Nederland rijdt een speciale bus van Amsterdam (10.30 uur) via Bergen op Zoom (12.30 uur). Bustickets: €20,- en €15,- p.p. Reserveren voor 7 maart. Meer informatie: wisenederland.nl.

Groenmoesmarkt

De grootste tuinmarkt van Nederland voor natuurlijk (moes)tuinieren en eerlijk voedsel. Met meer dan 75 exposanten uit NL en Be en moes-tuincabaret 'De Smoestuinshow' (door de Low Impact Man). **19 maart**, van 10.00 tot 17.00 uur, Streek-belevingscentrum Gasthuishoeve, Liempdseweg 31, Sint-Oedenrode (NB). Prijs: €6,- bij de kassa, €5,- bij digitale voorinschrijving. Meer informatie: www.groenmoes.nl.

Ende Gelände

Hou alvast vrij: op 24-29 augustus vindt een nieuw Ende Gelände klimaatactiekamp plaats in het Rijnland bruinkolengebied, vlak over de Nederlandse grens. Meer informatie: ende-gelände.org.

Colofon

Down to Earth
Nummer 39, februari 2017

Down to Earth is een uitgave van Vereniging Milieudefensie. Het wordt gemaakt op basis van een onafhankelijk redactiestatuut. De artikelen geven niet noodzakelijk het standpunt van Milieudefensie weer.

Contact
Postbus 19199,
1000GD Amsterdam,
020 626 26 20
redactie@downtoearthmagazine.nl
www.downtoearthmagazine.nl

Redactie
Annemarie Opmeer (hoofd), Carolien Ceton (redacteur), Manuel Beterams

Redactieraad
Marlijn Dingshof, Karen van den Einde, John Verhoeven

Art-direction en vormgeving
8-13 Grafisch Ontwerpers, Marjan Peters.
www.8-13.nl

Druk
Senefelder Misset.
Gedrukt op 100% kringlooppapier.

Abonnement
Minimaal €35,- per jaar voor zes nummers. Je bent dan ook lid van Milieudefensie. Opzeggen kan telefonisch bij de Servicelijn van Milieudefensie (020 626 26 20, ma t/m do van 09.30 -16.30 uur)

Advertenties
YUNO,
Henriëtte Tomassen,
06 508 44 808
info@yuno.nu,
www.yuno.nu

ISSN: 2211-0712

Poezenmutsen

Vrouwen trekken op 21 januari, de dag na Trumps inauguratie, de straat op. Met een gebreide poezenmuts op het hoofd. Ze protesteren tegen een nieuwe president die zegt dat je vrouwen 'gewoon bij de poes moet grijpen'. Het gaat om vrouwenrechten, maar om nog veel meer. Op solidariteitsmarsen over de hele wereld wordt de link gelegd met gezondheidszorg, reproductieve rechten, LHBTQ-rechten, rechten van migranten, arbeiders. Alles komt voorbij, ook klimaat. Want iedereen wordt getroffen door klimaatverandering. Dus is klimaat ook een vrouwenonderwerp.

Tekst: Annemarie Opmeer. Beeld: Shannon Stapleton / Reuters

***“Hoogste tijd
voor klimaateffectieve
oplossingen”***

tonzon.nl/klimaat

TONZON Vloerisolatie[®] met Thermoskussens[®] andere techniek, warmere vloer, hogere besparing

Een andere techniek, een warmere vloer en hogere besparing met minder milieubezwaren.

Slimme oplossing - beter effect

TONZON Vloerisolatie met Thermoskussens heeft in de praktijk een hoger effect op de vloertemperatuur dan ander materiaal. De hogere vloertemperatuur biedt meer wooncomfort en een veel grotere energiebesparing die bij vloerverwarming kan oplopen tot wel 40%. De energie die nodig was voor grondstof, fabricage, verpakking,

transport en aanbrengen is al binnen enkele winterweken terugverdiend. Omdat het opvouwbare materiaal handig te verwerken is in vaak krappe kruip ruimtes, valt de investering reuze mee. De all-in richtprijs voor het aanbrengen bedraagt bij 30 m² € 1.325,- en bij 50 m² € 1.850,- (inclusief materiaal, montage en btw)

Waarom nog langer wachten? Kijk op tonzon.nl
T: 0900 - 28 66 966 (€ 0,10 p/min) **E:** info@tonzon.nl

TONZON Vloerisolatie • sinds 1980 de oplossing

